

1584
L. Story
204

اوهين
ست
ننگا آهتوا
عيرت باپاڻي

سیدھا مان

عبدالحق

اوهين سپ زندگا آهيو

۱۹۹۳-۹۴

(کھاڻيون)

By KIRAT KARAN

Published by

M. K. ARUN

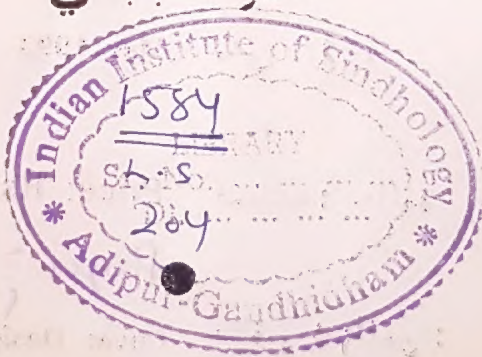
GOVT. PUBLICATIONS

Govt. of India

New Delhi

ليکڪ :

کيرت باباڻي

چوانيدڙ :

سورن پبليڪيشنس

۴۱/۳، آدرش نگر، ۶۰۵۰۰

اوهين سبھ منگا آهيو
(زندگيون ڪهاڻيون)

Awheen Sabh Manga Ahiyo
(Short Stories)

ليکڪ : ڪيرت باباڻي

By: KIRAT BABANI

چپائيندڙ :

بي. ڪي. ارون

Published By:

B. K. ARUN

سورث پبليڪيشنس

SORATH PUBLICATIONS

۴۱/۳، آدرش نگر

3/41 Adrash Nagar

پرياديو، ممبئي - ۴۰۰۰۲۵

Prabhadevi, Bombay-400025

مئي ۱۹۹۳

May 1993

ڪهاڻيون

(سلسلو)

صفحہ

نالو

- ۱- منهنجو ڀار ٺهل ۹
- ۲- جيئي سنڌ ... سدا جيئي ! ۲۴
- ۳- ڄامشوري جي ڀل ۳۵
- ۴- پيت ۾ وڪڙ ۴۶
- ۵- سنڌ جي سرڀت ۵۵
- ۶- پاڻ ڏسڻ آيو ۶۵
- ۷- سليم ۽ ڪليم ۷۵
- ۸- ٺٻو ۸۳
- ۹- ڀڳوان الائي ڪيس ... ۹۰
- ۱۰- مون واعدو نه ٻاڙيو ۹۸
- ۱۱- ... ۽ ڳوٺ گم ٿي ويو ! ۱۰۶
- ۱۲- اڪيون ۱۱۴
- ۱۳- لينڊ گراڊ جي هڪ شام ۱۲۵
- ۱۴- اوهين سڀ ننگا آهيو ۱۳۲

هيءُ ڪتاب شري بي - ڪي ارون ، هاري مون وائي
سنڌيءَ جي نظرداريءَ هيٺ انقلاب پرنٽنگ پريس ،
الهاس نگر ۳ (فون : 70066) مان ڇپائي پڌرو ڪيو .

تخليقڪار

اڄ جي زمين رڳو هڪ ڏينھن جي وسيع ڦهلاءَ ڪارڻ گهٽ ۾ گهٽ ٻه چوٿون، هڪ ھيٺان ٻئي ھيٺ ٻوڙندڙون ٻيڙي وڃن ٿيون آهن - هڪڙو آهي ويچار ۽ ٻيو آهي فطرت. ڪلا فطرت نه آهي. فطرت جو واسطو انسان جي روپ ۽ ٻاهريان سڀڪار ۽ سجاوٽ سان آهي. ڪلا جو واسطو انسان جي ذهني ۽ روحاني آئند سان آهي ۽ ان جو واسطو اعليٰ سماجڪ ڪارج سان پڻ آهي، جيڪا ڳالهه سڌي سنوئي نموني سان نه، پر اڻسڌي نموني اخلاقي، جمالياتي ۽ انساني بنيادي قدرون جي سطح تي سماج ۾ پرايش ڪري ٿي.

ڪجهه سال اڳ ترقي پسند ويچار رکندڙ ساهتڪارن تي الزام هو ته هو ماسڪو جو نقل ڪري رهيا آهن ۽ بعد ۾ وري جديد ويچار ڌارا وارن تي به ساڳئي قسم جي تهمت هڻي ته هو پٿرس جو نقل ڪري رهيا آهن. نقل ڪٿان به اچي، آخر نقل آهي ۽ بنيادي ويچار جي بدوي يا سمانتا حاصل ڪري نه سگهندو. باقي انساني ويچارن جي بنيادي قدرون ۽ سڃاڻن کي جهٽڻ ۽ پاڻ ۾ سمائڻ، نقل جي دائري کان ٻاهر آهي ۽ اهو يونيورسل آهي، انساني ويچار جي اوسر ۽ پرسر ڦهلاءَ جي پرڪريا آهي. چوڻ جو مطلب آهي ته جيئن هڪ شاهي وهڪرو آهي، جنهن ۾ انيڪ اٽلون ۽ اُڀار اچن ٿا، جن مان ويچار جا انيڪ سر ۽ لهرون وجود پائين ٿيون ۽ ذهن جو وسيع مانڊاڻ منبجي ٿو.

جيئن جي مول فلاسافي ڪٿان به جهٽجي، اها ئي سچ جي کوج آهي، اهو ئي جيئن جو مول مت آهي. پر ان کي پنهنجن ذهني حالتن جي ڪسوٽيءَ تي لڳائي، ڪلا جو نورمان ڪري سگهجي ٿو. ٻيءَ حالت ۾ اها ڇيڙ وقت، مڪان ۽ ذاتي حقيقت کان ڇڪل لڳندي ۽ سرچڻ جي فرض جي مهينج پورئي نه ٿيندي.

اچوڪو سمو اُڻو رڳو. ٿو سڏجي، جنهن ۾ اُڻو - ٻاراڪ ۾ ٻاراڪ
ڏرو - حيثيتاڪ شڪتيءَ جو پندار ٻڌيو آهي. طبعي دنيا ۾
جيتري اهميت اڄ انٽر ڪي آهي، بلڪل اولري اهميت، اسانجي
سماجي دنيا ۾ هڪ فرد کي آهي، جيڪو جن سماج جو اُڻو آهي.
جن اُڻو شڪتيءَ جو پندار هو ندي ۾ نيسيءَ جو ڪارڻ ٻڌجي
سگهي ٿو، ٻنهي ساڳيءَ طرح فرد، سماج لاءِ لاڀدائڪ ۾ ٿي
سگهي ٿو ۽ مها گھائڪ ۾ ۱۰ ۱۰ ٻڌجي سگهي ٿو. ائين
۱۰ ۱۰ ۱۰ آهي ۽ فرد ۽ سماج جو ٺڪر هـ روقت رهيو
آهي. سماجڪ ترقيءَ جو راهو اُڻو اصول آهي. ٻن صدين جي
ٺڪر مان نئين ڳالھ پيدا ٿيندي آهي ۽ راهو وگيانِي رخ ٻڌ
آهي. پٿر اڇلڻ سان ٿي اينٽل پاڻيءَ ۾ لهرون اُٿنديون آهن،
ڪڪر ٻن پري ٿيندا آهن. فرد ۽ سماج جي ٺڪر جي باوجود
آهي هڪ ٻئي جا ضد نه آهن. هيڪاري هڪ ٻئي تي اثر
وجهندڙ ۽ اثر پائيندڙ آهن. فرد کي سماج بدلائي ٿي ۽ موت
۾ ضرورت مطابق هو ٻڌ سماج کي بدلائڻ لاءِ ڪشمڪش ڪري
ٿو ۽ ان کي بهتر بنائڻ چاهي ٿو؛ پر ان کي ختم ڪرڻ ڪونه
ٿو چاهي؛ صرف ان جي ڪ - روپ خلاف لڙي ٿو. ۱۰ ۱۰ اڄ
ٻنهي جي وچ ۾ هڪ ڪاھي ڏيکارڻ جي ڪوشش ڪئي ٿي وڃي،
هڪ ٻئي کي ضد ۾ ٻيهاريو ٿو وڃي. دراصل ٻئي هڪ ٻئي
جي پورائي ڪندڙ آهن. اهڙي بنيادي سماج گيان جي انڪار
ڪرڻ سان، نڪو ڪو فرد سمورن آزاد ٿي ٿو وڃي ۽ نڪو
ڪو سماج خود بخود ختم ٿي ٿي وڃي. ٻنهي هڪ ٻي ڳالھ آهي.
هڪڙو ڪلاڪار آھو آھي، جيڪو فرد کي پنهنجو سرچڻ
مرڪز بڻائي ٿو. ان جي اندر ۾ لهي ٿو وڃي، جتي کيس هڪ
دنيا ٺهيل نظر اچي ٿي - دنيا جيڪا لهي ۾ آهي ۽ ٺاهي ۾
وٺي آهي. هو ان کي ٺهڻ سچ سمجهي ٿو ۽ ان وٽ ۾
وڪوڙجي ٿو وڃي ۽ باقي ٻاھو جي دنيا هن لاءِ ڪجهه نه

آهي - سڀ حال ئي حال آهي. تخليقڪار، ان اڌوري سچ
 کي سمجھڻ سچ سمجھي، وهر ۾ ڦاسي اٿو وڃي. سچ جي
 بهومڪي درشن کان مڪروم بڻجي اٿو. سچ جو هڪ راءِ پهلو به
 آهي ته فرد جي اندر جا دنيا وجود ۾ آئي، تنهن ٻاهرين دنيا
 جي ڪهڙن اولڙن ۽ واوڙن خواهه مجبورين ۽ مڪرومين جو عڪس
 بڻجي وجود حاصل ڪيو. راءِ به سچ جو لوس پهلو آهي.
 ڪو به تخليقڪار اڳر اهڙي خارجي سچ کان ٻي مڪم بڻجي
 ڪلا جو سرجن ڪري ٿو ته اڌوري سچ جو درشن ڪرائي ٿو.
 ٻئي طرف به تخليقڪار آهي جو فرد کي سماج جي ٽڪر
 ۾ بيهاري، ڪلا جو سرجن ڪري ٿو. فرد کي ٻاهرين دنيا جي
 ٽڙ - پيڙ ۾ چڙڪندو بدل ٻائي ٿو. کيس گهڙيل ۽ ٻوسائيل ڏسي
 ٿو. کيس سماج سان ٽڪر ۾ آڻي ٿو. نظام سان ضد ۾ بيهاري
 ٿو ۽ انهن خارجي (ٻاهرين) نائن جي پنڊوڙ کي سمجھڻ سچ
 ڄاڻي ڪلا - رچنا ڪري ٿو. راءِ به سچ جو اڌورو درشن آهي.
 هو وري فرد جي اندرين دنيا کي ناڪاري ٿو ڇڏي. سندس
 اندر ۾ لهي نٿو اچي ۽ نٿو ڏسي سگهي ته هن جي اندر هڪ
 ٻي دنيا به آهي، جيڪا ڀلي ٻاهرين دنيا جو عڪس هجي،
 پر ان جون ڪي بيون به تصاٽون ۽ تقاضاٽون آهن، سوڌا آهن،
 جن جو پنهنجو نچو رنگ ۽ ٻوڙ آهي. اڳر ڪو به تخليقڪار ان
 سچ کان بيخبر رهي ٿو يا ان کي نظر انداز ڪري ٿو ته وٽس
 به سمجھڻ سچ جو درشن نه آهي. اڌوري سچ کي سمجھڻ
 سچ سمجھڻ جو ڀر ۾ ٻنهي حالتن ۾ ڪلا - سرجن لاءِ
 گهٽڪ آهي.

تخليق جا ٻيا پهلو به آهن. ٽڪر اٿي به ساڳيو آهي، ضد
 اٿي به ساڳيو آهي. تخليق کي ڪو مطلب آهي ڇا؟ رخ وري
 به آهن: هڪڙو اهو ته ڪلا کي ڪو به مطلب ڪونهي، سواءِ

انهيءَ جي تہ اها تخليقڪار جي شخصي ريجڪ جو اظهار آهي
 ۽ ٻيو رخ تہ ساڳئي نموني جو رڪو ۽ اي - رنگو آهي تہ سماج
 جي ”پلائي“ کانسواءِ ڪلاڪي ڪو ٻيو مطلب نٿو ٿي سگهي.
 پر مسئلو سچ پچ سنگم جو آهي، ٻنهي جي وڙنائتي همسازيءَ
 جو جوڙ آهي. سماجڪ ٻه راڻيءَ جي هر گرفت برابر شخصي
 اظهار جي پر ڪرڻا آهي، پر اها سماج کان ڪٽيل تہ ڪانهي
 ۽ سڌي يا اڻسڌي نموني سماج جي چڱاڻيءَ کان رهت
 تہ ڪانهي.

تخليقي دنيا جي اها مڃتا آهي تہ هر قسم جي تخليق مان
 انساني سماج کي جمالياتي حسن ۽ جمالياتي آئند ملي ٿو. تہ
 پوءِ پهرين اهڙو حسن پرکڻ ۽ آئند پائڻ ۽ ان کي پوءِ ٻين تائين
 پهچائڻ جو ڪارج، ڇا ڪلاڪ جي اعليٰ مراد ۽ انساني سماج
 جي اُتم پلائي تہ آهي؟

اگر ڪنهن رچنا پڙهڻ سان پاڻڪ ائين محسوس ڪري تہ
 ذهني طور تي هو متپرو ٿيو آهي، سندس انساني من توڙي
 جيون باب تہ مشاهدو وٺي ٿو آهي، کيس اهڙو ڪجهه
 پلڪ ٻيو آهي، جو گهٽ پر گهٽ ڪجهه وقت لاءِ تہ ان کي
 جيءَ سان سانڍي رکڻ جو موڻ ٿيو اٿس، تہ پوءِ سمجهو تہ
 تخليقڪار، سچ پچ ڪجهه تخليق ڪري ورتو آهي.

ڪير ت پاپاڻي

۱۴ مئي ۱۹۹۳

منهنجو ڀار ٺهل

ڪنهن ٺهليشون ئي ٻڌايو، ”منهنجو دوست ٺهل
گذاري ويو.“ مونکي ڏڏڪو ڪوٺو. آيو ۽ ڪوئي
صدمو ڪوٺو پهتو ۽ هڪ خوشي ئي! مان هن جي
سر تي ۱- ڪوٺو. ويس. هن جي مرڻڪ شير سان
شمشان پوئتي تائين وڃڻ جو ڪوئي انسا نه رهيو
هو. سندس موت تي ۱- لڙڪ وهاڻڻ ۱-ي سود هو.
مري ته هو گهڻو اڳ ڇڪو هو ۽ اڄ صرف رسمي طور
سندس موت جي ٻڌرائي ٿي هئي.

... ..

ٺهل سان جڏهن ڀڄاڙي ۽ وارو دفعو مليو هو-س
ته مون کان دوستاڻو اقرار ورتو هئائين ته مان هفتي
ٻين ٻيو ڪيس ملڻ ويندس. مون اقرار ڪيو هو ۽
پر ڄاڻي وائي ته پاڙيو هو. مون ٺهل کي انهيءَ پيري
اهڙي اسٽي ۽ ٻه ڏنو هو، جو مونکي لڳو هو ته مان
هن سان ويهي ڳالهائي نه سگهندس ۽ هو هڪ اهڙي
ذهني گهوٽالي ۾ هو، جو سندس ۱-ي - انتها ڏک
وڃان ٿي ڏسي آءٌ سهي نه سگهندس ...

رستي ويندي ئي مونکي ٻڪڙي ورتو هئائين.
هڪ ٻيٽر جي پوئل اخباري ٻني ۾ ويڙهيل ڪڇ ۾
هٿس. م ن نه، هن ئي مونکي سڃاڻو هو. مونکي
اچي ٻانهن کان جهليائين، ”اڙي ڇڱا مڙس، سڃاڻڻ
کان ئي وياسون ڇا؟“ واقعي سڃاڻڻ کان ٻاهر هو،
پر مون ٻاهر پون ٻڌو ٻڌي چيو، ”واه! اها ڪا
ڳالهه آهي! منهنجو ڏيان ٻئي طرف هو...“ منهنجي
ڪيتري انڪار ڪرڻ تي ۱- ٻانهن کان ڇڪي گهر

سائين

گهر

طرف گهليندي، چيائين، ”هل ته گهر هلي گڏجي ايترو پيئون.“
خير اتي گهڻن ڏينهن کانپوءِ هي ڏهه رپيا هٿ لڳا اٿم!“
مان لوزي ويس. مون سندس اڪرن جو مطلب ڪونه سمجهيو.
پر پوءِ سوچيم ته هيءُ به شايد سندس خوش مجازيءَ جو
اظهار آهي، جنهن کان هو چڙياريءَ ۾ مشهور هو.

ڪو وقت هو جو پروفيسر ٺهل حشمت راماڻيءَ جي گهر ۾
اڪثر وسڪيءَ جي ننڍن پيگن تي مڪفل مچندي هئي.
ميٽراڪو گهڻي ڀاڱي ذهين ادببن جو هوندو هو. مان پاڻ کي
ٿورا دفعا، ڪنهن دوست جي صحبت ۾ سندس مڪفل جو
مزو ماڻي چڪو هوس. هو پاڻ پيئندو ٿورو هو، پر پيارڻ
جو مڙس ملنگ هو. مان سندس شخصيت جو آهستي آهستي
قائل ٿيندو ويس. هو انگريزي ڪويتا، ناٽڪ ۽ سنگيت جو
ڏاڍو شائق هو. وسڪيءَ جي هلاڪي خمار ۾ هـ وڏاڍي
مستيءَ ۾ اچي ويندو هو. ڪڏهن شيڪسپيئر، شيلي يا
ڪيٽس جون ڪوٽائون اهڙي مڪيو پاڻي ڀنگ ۾ اُچاريندو هو،
جو لڳي ته ڪوي سندس ڪنٺ ۾ اچي وينو آهي ۽ ته
ڪڏهن وري شيڪسپيئر يا لاسين جي ناٽڪن جي ڪردارن
جا ٻاڻاڳ اهڙي پر لطف انداز ۽ صداقت سان ڏهرائيندو
هو، جو ويٺل مگڏ ٿي وڃن. ڪڏهن وري اولهه جي ڪنهن
ڪلاسيڪل ڌن جو رڪارڊ گراموفون تي هلائيندو هو ۽
بي خوديءَ جي عالم ۾ بهنجي ويندو هو. ان وقت ڪائي
سمڪ نه رهندي هئس ۽ اڪيون آليون ٿي وينديون هئس...

چرچي گهڻي جو به ڏاڍو شوقين، مذاق ۾ پندرجو مت
پاڻ. اهڙي نازڪ ۽ خوبصورت مذاق ڪندو هو، جو دل ڀري
ٽهڪ ڏيندا هئسون. پاڻ منهن جو اهڙو ٻڪو جو حرام آهي،
چهره جي هڪ به نس ڪٽي چراس! هڪڙي ڏينهن مون کي

کٽي نشانو پڻ ڏيکارين. الاڻي ڪهڙو رڳو آيس جو مون کان
سڌو سوال ڪيائين :

"Are you man of one woman?"

(زندگيءَ ۾ پنهنجو هڪ ئي عورت سان سڀيڙو رهيو آهي؟)
منهنجي دل جي ڪيفيت ان وقت ڪهڙي ٿي هئي سو
نٿو چوان پر اهو ياد اٿم ته، ٺهر سان کيس جواب ڏنو هوم،
"ها، منهنجو ته هڪ ئي عورت سان واسطو پيو آهي."

چيائين، "مونکي ته وشواس نٿو اچي."

هاڻي سچ پچ منهنجو حال قياس جوڳو هو! اڃا ئي پڇي
چيم، "ان لاءِ مان اوهانکي ڪهڙي ثابت ڏيئي ٿو سگهان
يا اوهين منهنجي ڪهڙي پريڪيا وٺي ٿا سگهو؟" مون شايد
اهي اکر ڪجهه اهڙي انداز ۾ چيا جو ويٺل مڙني دوستن کان
زوردار ٺهڪ نڪري ويا ۽ آءُ اڃا به وڌيڪ شرمائجي ويس!
مون پنهنجي لڄ تي قابض ٿيندي موت ۾ وار ڪرڻ جي

ڪوشش ڪئي: "And what about you, Professor?"

(اوهان جي ان باري ۾ ڪهڙي حالت آهي، پروفيسر؟)
ڏاڍي کڙڪي کڙڪي سان چيائين، "پاڻي مان ان ڳالهه
۾ ويڙهو ڪونه آهيان..." ۽ وري مڪمل ۾ اڃا به زوردار
ٺهڪڙو مڃي ويو.

اهڙين مڪملن مان اٽل مشڪل ٿي پوندو هو. پوءِ ٿورا
سال، مان ڪنهن ڪم سانگي ولائٽ هليو ويو هوس ۽
مون کان هيءُ سڀ ڪجهه وسري ويو...

... ..

مون ڏٺو ته ٺهل مونکي گهر جي ڀانين جي چور نظرن کان
اڇائي ڇڏيو، فلڪيت جي ڪنڊ واري هڪڙي ننڍڙي ڪمري ۾
وٺي هليو، جتي اٽل مختصر فرنچيز پيل هو - ننڍڙو پلمڊگ،

ٺڳڻو ٻڌو ۽ ٺڳڻن ان کي ڪنهن باب جو ”ڦٽل“ ٿي
سهڻو ڳهوڙي ... ” ۽ وري اکر ڳلي ۾ اٽڪي ويس .
مون سندن دل کي هٽڪو ڪوڙ لاءِ چيو ، ” ٻڌو هي
سڀ ڪيئن ۽ ڪڏهن ٿيو ؟ ”

ٿورو وقت منهنجن اکين ۾ سڌ و ٺهاريائين . ڪا اڀر
هئي ، ڪو حجاب هـو يا ڳهوڙي ٻڙا هئي ، جنهن تي قبضو
ٻاٽ جي ڪوشش ڪري رهيو هو . سندن ٺهاري ٻڙي
وڙي . چيائين ، ” قصو اٽڪل مختصر آهي . ننڍي ۽ ننڍي
ڪهاڻي . ڪڏهن مون ٻرڻي ڇڏي ڏنڌو شروع ڪيو
ٿر ٺهريون خوب ڏور ڪوڙ ڪمايو . پوءِ ٿر ڳوڙ هر ڀاتي ٻاٺو ٻڙي
وڙو . ٻرڻ ڏانڊي ۾ ڌڪ ڳوڙ ٿر عرضين اچي ورائو . ٻرڻ
ٿر سڄي منهن ڦيري ويا . ٻٽ ، جنهن جي ٿالي ۾ ڌار ڏنڌو
ڇمايو هو ۽ زال ، جنهن جي ٿالي ۾ مڪان ڄاڻاڻون لکائي
ڇڏيون هئو ، سي ٻه ڦري ويا . ٺهريون مون کان گادي ڦري
وڙاڻيون . جي : اڃا ٻڌو خرچ ٿر ڪريون . ٺڪسي ۾ وڃڻ
جي ضرورت ڪانهي ، جو اتي سخاوت لڳائي وڃي آهين .
چيو : اي ٻڙ ٻڙي ! آءُ آهيان ٻي ٻٽ سخاوتراءِ جو ، سو ٿو
وانگر ڦٽو ڇڏي ڪيئن هڻندس ... ! زال ٻه اکين منهن
مڙي وڙي آهي ، جو ماني ٻه هٿ ٻي نوڪر جي هٿان
موڪليدي آهي ۽ آءُ اڪيلو ٿر ڪاٺيندو آهيان . ٺهريون
ٿيا جو منهنجي وسڪي ٻه ٻٽ ڪري ڇڏي اٿاڻون . مون
چيو : مونکي وسڪي جي ضرورت آهي . خير اٿي منهنجي
ٻٽ ڇا چيو : ” I cannot help you ! Go to hell ,

(وڃي ڏور ڇوڙ ، مان ڪجهه نه ڪري ٿو سگهان) ...
هن جو هنڌاءُ ڦاٽي ٿيو . سڌ ڪا ٻڙي وڙي ڳوڙ ، اٽڪل
اکين ڇڏي ڪو ٻاٽڪ وڙندو آهي ، ڪڏهن سندن ماءُ کيس

هڪڙي ڪوسي ، ڪٿان جو شيلف ۽ ٺهاري . ههڻ وائڳو
شيلف مان ڳاڙس ڪڍي ٺهڪن سان صاف ڪيائين . ٻڙو
جي ٻاٺي کولي ، اکين کي ٺهائين ۽ ٺهائي ٽي رکيائين .
مونکي ڪوسي ٽي وڙي ٻڙو اشارو ڏنائين ۽ ٻاٺ منهنجي
سامهون ٻٽڪ ٽي وڙي رهيو . ” چيئرس “ چئي ٻڙو
ٻٽ ٺهائين ۽ پوءِ اٽڪل ڳوڙي آواز ۾ چيائين ، ” ٺهائي
منهنجي ڇوڙ ڪٽائي ۽ جي ٺهائي اچي وڙي آهي ... ”
ٻڙو چوڻدي سندن ڳوڙ ڳوڙي وڙو .

اهو ٿر مان ٻه محسوس ڪري رهيو هوس ٿر ٺهڻ جي
ڪهاڻي جي انٽرسٽن هلي رهي هئي . هو ڳوڙي ڪڍي ٽي
وڙو هو . سندن مڪڙي ٽان شهاڻي جوڙڪ غائب هئي .
ٻاٺاٺ وقت وٽ جو ڪاٻو ڇوڙ هيٺ جوڙڪي ٽي وڙي ،
ڇوڙ مان ڳوڙ ٿر کيس اڏرڻڪ جي هٽڪي چوٽ نه لڳي آهي .
ڪوري جي فضا ٻه ڏکونيندڙ ٻڙي لڳي . ٻٽڪ جو استرو
ٺهائڻ تي ٻڙي نموني اڳڙيل هو . ڪوري ۾ هوا ۽ روشني
جو ٻڙ ٻٽ ٻه قياس جو ڳوڙ هو . هڪڙو هٽڪو ، ٻٽڪ
حالت ۾ ٻڙي رهيو هو . ٻڙي جو هڪ طاق ڳاڙيل ۽ هڪ ٻٽ
هو . ڪڍڻ ۾ ڇا ٺهڻل هوا ۽ ٻٽ ٽي هڪ ڪوڙي ڇڏي
کي ٽڪڙو ٽڪڙو ڳوڙائي رهي هئي . مون محسوس ڪيو ،
موت جو ڳوڙو آهستي آهستي ٺهڻل جي ڇوڙاري سوڙهو
ٺهندو ٿو وڃي . اهڙي احساس ٻڙي ٽي ، ٻڙي جي سوت
منهنجي جسم کي ڇوڙي وڙي ...

اڄو چيائين ” ٻٽ ڇا ٺهندو آهي ؟ ” مون ڪو نه جواب
ڏنو . وري نه ٻاٺ ٻٽڪيائين ، ” مان ضرور ڪنهن ٻٽ
جو ڦل لڳي رهيو آهيان . ڪڏهن ٺهندا ٻڙا ٽي وڙي ،
زال وڃو ٻاٺ نه ڏني ، ٻٽ جي اڳيان ڏهن روزن لاءِ هٿ

مون ۱- موت ۾ هلاڪو ٺهڪ ٿا-رو. مون چيو، ”ٿورو“
 مون ۾ ڪو اهڙو سڌارو- واڌارو ڪو نه آيو آهي. مون اها ڳالهه
 اوهانجي نسبت ۾ چئي آهي. اوهان کي ان مان سبتوش ملي
 سگهي ٿو. اوهن ان ئي ٻوليءَ ۾ ٻڌندي حالت کي سمجهڻ
 ۾ ڪامياب ٿي سگهو ٿا. اکر مان ٻڌندي ۱-وليءَ ۾ چونڊ
 نه اها انسان جي قسمت جي ڪا نه، پر اسانجي سرشتي
 جي ڊيٽائي آهي، جو اسانکي ايترو ڊيٽ ۽ خود غرض نه
 ٻڌائي، نه ٻوڙ وري اوهن مون کي ڪهيو نٿو هڻڻ جو ٻوڙ
 هڻي، مونکي عوامي سمنڊ ۾ ٻوڙائڻ جو وصيقت نامو ڪري
 ويندا...“

مون اڃا چيلو ٻوڙو ئي ڪونه ڪيو نه هو اچي ٺهڪن ۾
 چٽڪيو... ٻوڙ سان ٺهڪ... اڃا نه ٻوڙ سان... مونکي ائين
 محسوس ٿيو نه ٻيڙا جيڪا وڏي عرصي کان سمنڊ من اندر
 پٿر ٿي ويئي هئي، سا هندن ٺهڪن جي ڪرمانش ۾ وڃي
 رهي هئي. مون سمنڊ لڪ مٽائڻ ۾ ساف ٿورو. مون ۱-
 هن سان گڏ ٺهڪ ٽٻڙ شروع ڪيا. ڪونهيءَ ۾ ڪو به ٺهڪن
 جون ٽمڪون هلي رهيون هيون. مونکي لڳو اهڙي خوفناڪ
 آواز ٿي ڪٿي ڪوئيءَ جي چپ نه اڏاهي وڃي. گهڻي ڪلڻ
 ڪري اسانجون اکيون آنس سان ٻوڙي ويئون هيون ۽ ڪهڙي
 جي هر شيءِ ڏٺائي پئي لڳي. اسانکي ان ڳالهه جي نه سمڪ
 نه رهي نه ڪيڏي مهل سمنڊ پٽ ۽ زال ڊوڙي ڇو- طاق
 ڪولي اندر گهڙي آيا هئا. جڏهن سمنڊ نشوڻ ٻوڙو آواز ڪمن
 ٿي ٻوڙ، اڏهن اسانجون اکيون پٽجي ويئون. سمنڊ پٽ
 ٿي رهي هو، ”نشي پئي کان هن عمر ۾ نه ٻاڙ نه اينديون؟
 توکي شايد ٻاڳل خاني ۾ ٻوڙي ٿيڻو آهي.“ ٻوڙي کان اڃان جو
 وڃون مٿان اڇلائي طاق کي ٻوڙ سان ٽهڪائي هو ڪهڙي
 کان ٻاهر نڪري ويا.

اڪيلو ڇڏي ويندي آهي. اکين مان ٻوڙن ٻوڙ لٽڪ وهندا
 رهيس. مان منجهي پيس. ائي مون کيس پاڪو ۾ جهليو ۽
 نيشانيءَ کي چيمو. همت وڪڙ لا ٺهيا وعظ ڪيم ۽ سمنڊ
 پٽي ۽ ٽي هٿ ڦيريندو رهيس. هو ڪافي ڊوڙ ٿاڻين سسڪندو
 رهيو، ٽنڊهن منهنجهن ٿاڻن اکين مان ٻوڙ آنسون ٺهڪي
 وڃي سمنڊ جهول ۾ پيا. هن مٿي ٺهرايو ۽ چٽڪي مونکي
 چاٽيءَ سان لڳايائين ۽ ششفت ٻوڙن جهڙون ٿاڻين- ”مونکي
 معاف ڪجانءِ، مون ٿورو ڪي اڃا ٻوڙ لڪ ٻهڻا ٻوڙو.“ هن ڪو به
 ٻهڻدي دل تي وري وڏو پٿر رکي ڇڏيو!

وري اسان جڏهن ٻيڙ جا گلاس ڪڍيا، اڏهن مون چيو،
 ”ٻوڙ فيسر صاحب، هن ۾ ٻاپ ۽ ٻنچ جو نه ڪو دخل ڪونهي.
 ٿورو، جڏهن اوهن مالدار هئا نه، سڀ ڪو اوهانجي عزت
 ڪندو هو ۽ هاڻي جڏهن ٿاڻو نه رهيو نه ٻهڻجا نه هئي ٻوڙي
 ٿيا. سو بقسو هڻڻ ۽ نه هڻڻ سان ٻاپ ۽ ٻنچ ڪي ڳنڍيل نه.
 ڪنهن نه ٿوري شاستر ۾ لکيل نه آهي.“

”نه ٻوڙ هي سڀ ڇا آهي؟“ هن ڊوڙ مان رڙ ڪئي.
 مون چيو، ”ٻيڙ آهي اوهانکي، هڪ دفعي اوهان
 شيڪ-هٽر جي هڪ ٺاڻڪ ”ڪڍڪر ليٽر“ مان لکندائي
 ڊاٽلاڪ ٻڌائيندي، ليٽر جي قسمت جي ڪاڻ ڇو- ڊوڙ ڪر
 ڪيو هو، جو هن ٻن خود غرض ڏيئرن کي ٻهڻدي مالڪيت
 ورهائي ڏني هئي ۽ انس ۾ لڪ ٻوڙو هو. اوهن ٻاپ سان اها
 ٻيڙي ڇو ڪن ٿا لڳايو؟“

هو کلي ويٺو، ”تون آهين نه هڪ ناسٽڪ، بي- ڊين!
 ڪنهن کي نه. نه، منجهڙو ٻوڙو آڄ قسمت جي چڪرون
 ڳالهون ڪن ٿو ڪوان! لڳي ٻوڙو نه ٻوڙ ٿاڻو سڌارو اچي
 ويو آهي...“

و ڇڏڻ اٿاھ. مڃڻ هٿي ۽ جڏهن کي ٺيڻ سان ٺهندڙي آ ۽
اڏيس آند مڃوس ڪندو هوس ...

هڪڙي شام ۽ جڏهن اهو نوجوان ۽ ڪلب ۾ واند ۾ مڪن
هون ۽ سندس پويٽما ۽ جڏهن جو نالو لڏا هو ۽ مون سان سمند
ڪماري گهڻو ڦڙڪي پيئي. اسين ڳالهائون ڪندي گهڻو
دور ڦڙڪي وياسين. مون ئي جوانيءَ جي مستي سوار هئي.
مٿان جو وري هيءَ احمد صدين نيدر مڃي ڀرسان هلي
رهڻي هئي ۽ ۽ ڇڻ ڇڻ هئي ٿورون سندس بدن مان ڦڙڪي ۽
منهنجي روح ۾ داخل ٿي رهڻون هيون ۽ مون ۾ هڪ عجيب
تڙڻ پيدا ڪري رهڻون هيون. مان منهنجن امڱن کي ڏٺائڻ
۾ ڪامياب نه ٿي رهيو هوس پر پوءِ به هڪڙي نماني
گهڻي نه سگهيس. حجاب جا پٺن ٽوڙي لڏا جي طرف
ڀرڻو ر سڪ مان ٺاهي ڇڏڻ ۽ ”مون کي خبر نه آهي ته مڙيا
جا ٿو ليڪا لڳهان يا فضيلت کي ٿو الوداع ڪريان ۽ ٿو لڏا
اگر ٽوڪي اعتراض نه هجي ته مان ٽوڪي هڪڙي ڇڏي
ڏيان ...“

لڏا کلي ڏنو ۽ اڪل اٿن ۽ جڏهن ڪنهن ڪو ٻار کيڏو
ڪري ته ماءُ کلي ٺهندي آهي. جڏهن جواب ڏئي ۽ جيست
منهنجو ساه ڇڻ رڳو ڏي وڌو هو. ڇڏائين ۽ ”اگر منهنجي
اهڙي مرضي آهي ته مون کي اعتراض ڪونهي.“ اڇاڪ
سرو ۾ منهنجي لاءِ ڏريءَ ئي لهي آيو. منهنجي دل اڇاڪ
لڳي. سڄي بدن ۾ اندر وڃڻ لڳو. اتي به ڪوئي به
اهڙا حالت هئي ۽ جو هوش حواس وڃندو رهيا. لڏا کي پاڪر
۾ ڀري ۽ منهنجا ڇٻ سندس ڇٻن تي رکڻ ۽ کيس هڪ امڙي
ڀرڻو ڇڏي ڏنڻ جا هڪ ٻيڳ جهڙي وڏي هئي. جڏهن آڏ
ڪاٽيس ڌار ٿيس ته لڏا جا هوش حواس غالب هئا. هو ۽

مان سولائي ويس. منهنجو سو ڇڪو اڙهي ويو. اکين اڳيان
ڏند جون ٿورون اُٿندون نظر آيون. آڏ ڪريءَ ئي ڇڻ ڇڏي
ويو هوس. رات ۾ زهر جو ڏاڏو ڀرجي ويو. بدن مان سم
اڏائي وڌو رهيو هو ... اهڙي پوائتي احساس کان مون کي ٺهل
آڙا ڪيو. ڇڏائين ۽ ”غلام، مون ڪنهن ٽوڪي ڇڏو ته مان
گناهه جي سزا نه وڃي رهيو آهيان ... ۽ پوءِ ڇڻ پاڻ سان
ڳالهائيندي ڇڏائين ۽ ”پاڻ اتي هڪ دفعي مون ٽوڪي ڇڏو
جو ته منهنجو واسطو حرف هڪ عورت سان نه رهيو آهي.
بيرون نه عورتون منهنجي جيون ۾ آيون آهن ...“

مون کي لڳو سندس آتما ئي ڪو وڏو ٻُڙجهه آهي ۽ ڪجهه
آهي جو هن کي ٻيڙا ٻُڙجائي رهيو آهي. سندس چهره گندڻ
ٿي ويو. سندس اکيون ٿوري ساعست مون تي اڻڪيون
رهڻون ۽ گونا گونا منهنجي ”وش-واس-ٿو ٻيڪيا“ وٺندو هجي.
پوءِ به ڇا ڀڃا ڀڃا ڀڃا ڀڃا ڀڃا ڀڃا ڀڃا ڀڃا ڀڃا ڀڃا ڀڃا
رهڻون ۽ آخر ڪتابن واري شيلڊ جي مٿان رکيل ڪن وڏن
لشافن تي چميون رهيون. من جي آند ماڻ ڪارڻ سندس
چهره ٻيڙو ٿو ٺوڙي ويو. ۽ پوءِ هو جهٽڪي سان اُٿو. لفافن
کي ٽوڙي ۽ انهن مان هڪڙو ٻاهر ڪڍيائين ۽ جڏهن مان ڳولهي
ڳولهي هڪ ٽوڙو ڪڍيائين ۽ منهنجي اڳيان آڏي ڇڏائين ۽
”هيءَ عورت ڏس ...! مان ان وقت ٿورو جوانيءَ ۾ هوس.“
ٻيءَ سان کيڏو ڪري ۽ انگلند ٽڙهڻ وڌو هوس. ان ڏور ۾
هڪڙي وڻڪڻيش ٺهري سان اڏائيءَ گهڻو ويس ۽ روه ۾
وڃي سمند ڪماري ۽ هڪڙي هوڏل ۾ رهيس ۽ منهنجي
ڪمري جي لڳو لڳ هڪ نوجوان انگريز جوڙو به اچي رهيو هو.
ان ڇٽن ڏينهن ۾ ٽي ”هملو، هملو“ ڪندي هندن سان
ڏيڻ واپس ٿي ويئي ۽ گورانيءَ جي حد اٿين ۽ ٻنهي جي

ڳالههون ڪندي رهي . نيٺ منهنجي ٺمار گهڻي وڌي-ڇوڙ
 ٿي ، آسرو پيلي هوءَ منهنجي ڪمري ۾ وڃي لاءِ ٺمار ٿي
 ويئي . ٻيو وڃي کان اڳ ۾ منهنجي ڇهن کي چوي ورتائين .
 منهنجي لـڏن ۾ ڏٺو ٻه ٻڌا ٿي ويو . منهنجن ويڙهين جو
 مڃاڻ ٿي ڪن جي ڪن ۾ ڦاسي ويو . ڇاڳ ۾ ٻه سهڻن جو
 سندسار ٿي رهيو هوس ...

صبح ٿيندي ئي ۽ مون پٽڪ ٺيار ڪري ، وڃي ڇوڙ وارو
 ڏيکارو ۽ مون کي روڪيائين ڪونه ، صرف هڪ انڇار ورتائين
 ٻه مان وٺس جلدي جلدِي ٻيو اڀرندس . اٿوار ڪري ۽ ٺمار
 ڳري دل کڻي مان منهنجي آستان تي آيس . ليڪر لٽلا دل ۾
 گهڻو گهري ٻنهي ويئي آهي . هاڻي ڳالهه منهنجي رس کان
 ٻاهر نڪري ويئي . سکر آرام ڪجي ويو . هو آروار ۽ موڪل
 جي ٽنهن وٽس ويندو هوس . اڳو ڪنهن ڪارڻ اهو ڦٽ
 ٿئي ويندو هو ٻه هوءَ پيٽوار ٿي پوندي هئي ۽ مون وقت
 هلي ايندي هئي . محبت اسان کي ڪڍي ورتو هو ...!

هڪ سمنو اهڙو ٿي- آيو جو مون محسوس ڪيو ٿي- محبت
 مون کي اڻانگي رات تان ڪنهن ٿا معلوم ٿا طرف گهليمندي ۽
 وٺي وڃي رهي آهي . مان اڻڄاڻل ۽ اڻسڄاڻل راتن تي ، ٻنهي
 ڪنهن ٻه ڳڻ ڳوٺ کان سواءِ ، هڪ عجيب نشي جي ڄمار ۾
 ڊوڙندو ٿي وڃان . ان منزل طرف منهنجي ڪا به خطري
 ڪانهي ... هڪ اهڙي خود- ڄاڻ جي ڪڏ ۾ پهرين- مون
 پاڻ کي سمجهايو ۽ ٻوڙ لٽلا کي ان ٻنهن خطري واري ، پوائتي
 انڇار کان آگاهه ڪري ڏاڍا پتن ڪيم ، ڪيس خمار مان
 ڇاڳاڻڻ جي ڪوشش ڪيم . ٻيو ٺر ، اهو ڪو امر آديش هو .
 مول جي دل جو لاجڪ ۽ عورت جي دل جي صداقت اڳيان
 نڪرڻ ٿي ويو . پورن ريت اڻ-ڄاڻ واري اڻلڙا استري ۽

مون سان ، ٻانهن ۾ ٻانهن ۾ جهي هونل تائين واپس آئي .
 پوئتي ڪي سامهون ٿي ٻه ٻانهن مان ٻانهن ڪين ڇوڙائين .
 سان ششدر ٿي واپس ۽ منهنجي ٻانهن ڇڏائي ڪمري ۾
 هليو واپس ...

ٽن ٽنهن اندر هٿن ٻنهي جي وچ ۾ اڻڀڻس ان حد تائين
 پئجي ويئي ، جو اهو نوجوان منهنجي پٽڪ کڻي هونل ڇڏي
 هليو ويو . لٽلا منهنجي پٽڪ کڻي منهنجي ڪمري ۾ وئي .
 منهنجن ٽن وٽن تي مثال ٿي ويئون . اصل گهڙائجي ويس .
 مون چيو ، ” لٽلا تو هي ڇا ڪيو ؟ ” مان ٽر ٺوڙسي ، هٿ
 پٽهڻ آيو آهيان . تو منهنجي پوئتي ڪي ڇو رسائي ڇڏيو ؟ ”
 هوءَ بالڪل خاموش هئي . چيائين ، ” مان شام جو واپس
 ٿي وڃان . تنهنجو ڪهڙو ٺوڙ ڪو ام آهي ؟ ” مون چيو : ” مان ٺر
 توسان گڏ واپس ٿو موٽان ... ”

لنڊن ۾ لٽلا کانپوءِ هوءَ ٽاپو وڙ وڃي منهنجي
 گهر وٺي هلي . رات گهر ۾ رهڻ لاءِ ٺر ضد ڪيائين . مون کي
 الڳ ڪمرو ڏنو ويو . کاتي پيٽي کان فارغ ٿي مان ڪمري جو
 ڊروازو بند ڪري وڃي سمهيس . آڻي رات جو اچي منهنجو
 ڊوڪٽر پائين . مون ڊروازو کوليو . هوءَ اندر هلي آئي ۽ اچي
 بستري تي ويئي رهي . منهنجن ٽن هوراڻن ڇڻڻ لڳيون ،
 پوندين وقت نمون اُڀري آيون ۽ جڳ دل جو دُور ٿي پيم !
 هموت ٻنهي کيس چيو ، ” لٽلا ، منهنجا مائٽ ڇا ڇو ٿا !
 وڃي منهنجي ڪمري ۾ سمه . ” منهنجا چپ لسو ٽي رهيا
 هئا ۽ اکر نڪرڻ ٿي رهيا هئا . هن چيو ، ” منهنجا
 مائٽ اهڙا ٽنگل ٺر آهن . تون اڃا ٻيو ٺر پيشان ٿي ٿي ٿي . مان
 تو کي ڳرڪائي ڪانه ويندس ... ” تڏهن مون کان ڦڪي کل
 نڪري ويئي . سڄي رات لٽلا مون سان سڪ پوئتي مٽائون

وٻئي آهي. اهو احوال به، ٿورا سال اڳ، ڪنهن دوست جي معرفت ڪوشش ڪندي مليو اٿم ۽ جنهن سندس هيءَ فوٽو به ڪاپي موڪليو آهي. -اٽي سندس اها ئي يادگيري مون وٽ رهي آهي. ۽ -ي يادگيريءَ جي نشاني اها آهي جو مون ٻنهي ڪري پهرين ڏيڻ جو نالو به لکڻ رکيو هو. پر اها به شادي ڪري گهٽ سميت وڃي آرميڪا رهي آهي ...

مان ٺهل جي ڪهاڻي ٻڌڻ ۾ ايترو نه محو ٿي ويو هوس ۽ جو منهنجي چوڌاري ڪو به دنيا جو آڪار الوپ ٿي ويو هو ۽ مان -ي سرت بطحي ٺهل جي آواز جو پٿر ٿڌو ٻڌي رهيو هوس. ڪيڏي مهل هن ٻنهيجو داستان پورو ڪيو، سا مون کي سمڪ ڪانڌ رهي. جنهن چيائين، ”هاڻي ڪلاس خالي ڪر نه پريون“ ۽ تڏهن سڃيٽ ٿي اڪيون ڪو ليم به خالي ٻوڙ نه عجب وارا جي اتر هيٺ ڪافي وقت تائين -ي جان رهيس. زبان به ڪانڌ ٿي چري -وري. مان گمان ۽ ان جي پوڳڻا واري ٿيڻ کي قبول ڪرڻ لاءِ تيار نه هوس. اهو به هڪڙو اهڙو ئي وهڻ آهي ۽ جهڙو اڳين جمن جي ڪرهن جي ٿيڻ واري ۽ جنهن جي بنياد تي وري لکڻ جي پوڳڻا جو سهارو وٺو پوندو. مون دل ۾ چيو، ”نه!“ ۽ ڪنڌ ڌوڙي ۽ وهڻ تي ٻڌل ان ٿيڻيءَ جو بار هيٺائي ڇڏيم ...

”هاڻي ٻڌاءَ ٻنهي جي عقل پرستي ڪئي ٿي ڪم اچي؟“

ٺهل جي آواز ۾ اهڙي اوسي هڻيءَ ۽ جنهن مان لڳڻ زندگيءَ ۽ -و حاصل ڪيل علم ۽ ڏاهپ سندس ڏاڪاميءَ اڳيان شڪست کائي بست ۾ ليٽيا هيا هئا ۽ هو هاريل شخص جيان اوسيءَ ۾ هٿ ڦهلايو ليٽيو آهي. ”اٽين ڇو ٿو ٿئي؟“ زندگيءَ جي سندرنا کي ڪوڙهر سان ڇو ٿو بدلايو ڪيو وڃي؟ اوست ۾ رهڻ ڇو ٿو اوندو وڃي؟ پريست ڪي صليب

وٽ آهي ۽ ٻوڙ پل اها کيس ناس ڇو نه ڪري ڇڏي. اها ڪا انسان-وي يا ڀرمامائي صقيقت نه آهي. اهو جهون جو -ومت سچ آهي ۽ مون کي ان اڳيان هار مڃڻي پئجي ۽ جيتوڻيڪ ان ۾ لکڻ -ي آڻيندي جو -و اوندو منهنجي ذهن کي ٽڪائي رهيو هو ...

پڙهائي پوري ڪري مان وطن ورت جا سانباهه ڪرڻ لڳس. هوءَ پريشان ٿي ويئي. پاڻ سان گڏ هندستان وٺي هليڻ جو ضد ڪيائين. مون کيس سمجهايو ته اسانجي سماج تمام تڪڙل آهي ۽ منهنجا مائٽ اهڙي حقيقت کي برداشت ڪري ڪنهن سگهندا ۽ اسانجي گهر ۾ جمل قاني پوندو. پر کيس ٻنهي پرائم جي سچائيءَ ۾ ايترو وڙواس هو جو چوڻ لڳي، ”ٻوڙ مون کي وٺي هل ۽ مان ٻنهي مائٽن جي پٿرن تي ڪري پوندس ۽ ڪنهن مڃائيندس. اگر چاهيندا ته مان هندنو ڌرم نه اختيار ڪندس.“ مان سندس اهڙي صداقت نسي جهڙن چيڙن تي ويس ۽ ٻنهيجو پاڻ تي گهڻي لعت وڌم، پر ٻوڙ نه ايتري جرئت ڪري ته سگهيس جو لکڻ کي پاڻ سان گڏ هندستان وٺي اچان. مان اڻڄاڻل آئيندي کان -جي ويس ... کيس اهو وڙواس ڏياري ته مان ٻنهي مائٽن کي مڃائي ۽ جلد موٽي ٿو اچان ۽ ٻوڙ کيس پاڻ سان گڏ وٺي ويندس ۽ آڻ وطن موٽي آيس ...

مان مائٽن کي مڃائي نه سگهيس. اڪه هندن فورن منهنجي شادي ڪرائي ڇڏي ۽ واپس موٽڻ جون راهون بند ڪري ڇڏيون. لکڻ اتي اڻڻدي رهي. گهڻا ئي خط لکيائين. مون وٽان ڪو نه جواب نه پائي ۽ کيس دماغي شڪ اچي ويو ۽ هوءَ هسٽريا ۾ مبتلا ٿي ويئي. اڄ تهن سالن کان اجمار تي ڪنهن اسپتال ۾ پئجي آهي. ٻنهي جي باداشت به ڪو هي

بخشي ۽ سندس آتما جي گندي ۽ جهڪا پيڇڙي وٺي آهي، سا کلي پوي ... ۽ هو وري سڌڪا ڀرڻ لڳو. ڄاڻم سندس حالت منهنجي سهڻ کان ٻاهر آهي ان ڪري مون کيس ڪٿي ڄاڻي پيڇڙ جو بهانو ڏنو ۽ وري وري وٺس اچڻ جو اقرار ڏيڻي ۽ مٿان ٺڪڙو ڪموي ڪسان ٻاهر ٺڪري ۽ دالان ٺهي مڪي، دروازو کولي ۽ ٻاهر ٺڪري آيس ۽ پٺيان ٺهاري ڇڏي. ٻه چوٽ ڪاڏ ٺهر!

ٺي ڇو ٿو چاڙهيو وڃي ...؟ ” اها دل ڇڏي هڪڙي اهڙي دانڻ هئي جيڪا دٻي-وارين سان ٺڪرائجي ۽ فضا-ن ۾ ٽهائجي وئي.

مون وٽ سڄي سوالن جا جواب ڪون هئا. اهڙي دعوا ڪرڻ نه. اهو ڇو هو. مون چيو، ” پروفيسر صاحب ۽ باپ ڇا آهي؟ ان ڳوڙڪ ٽنڊي ۾ ٿاڻوڙا هڻڻ ڇڏي آڻ قابل نه آهن ۽ ضروري نه. نه آهي. مان صرف هڪڙي ڳالهه ڄاڻان ٿو ته ان سوال تي ڳوڙيون سارون بستڪ لکيا ويا آهن، پر اهو سوال جتي آهي ۽ اتي ئي پيو آهي. منهنجي لاءِ نه. باپ ۽ ٻچ جو سوال ٿاڻو سائڻ ڀرڻ آهي، سو ٿو آهي. مان هڪ ئي ٽهجي تي پهتو آهيان ته انساني وهڻو ۾ ڪنهن کي نه ڄاڻي وائي ته ٻه ٽاڻ ٿي ” باپ ” آهي. بس ان کانسواءِ ٻي ڪا به ڳالهه باپ جي ٺاڙي ۾ ڪانهي ... پيو ڪجهه نه. باپ نه آهي.“

هن پنهنجو ڪمن مٿي ڪيو ۽ منهنجن اکين ۾ اکيون وٺي. اهي آسن سان پڙيل هجن ۽ جن ۾ روشنيءَ جا ٿورو ڇاڪي رهيا هئا. مان نه ٿو ڄاڻان ته انهن ۾ منهنجي سادي سهڻائيءَ جي ڪا جهلڪ هئي. پر انهن ضرور لڳو ته سندس آتما جو ٻوڙهه ڪنهن حد تائين هلڪو ٿيو هو. اهو شايد ان ڪري نه هجي جو پنهنجي پٽ کي مون تائين پهچائي ۽ باپ کي هلڪو محسوس ڪيو هئائين ...

” مون لاءِ ڪي هڪ دفعو ٿو چاهيان. معلوم اٿم ته هو سڌ بند وڃائي وئي آهي ۽ شايد مون کي سڃاڻي نه. نه سگهي. پر منهنجو من پيو چوڪي نه. مٿان مون کي ٽسي ۽ ڪٽي ڪا اڻڄڻي سوچ ههه نه. کيس سمنڊ ش

جڀڻي سنڌ سدا جڀڻي !

ٻاڏڪي گهليدو گهليدو جيئن ئي اسانجي

ويجهو بهتو تڙ پٽڪندي چيائين، ”جيئي سنڌ!“

مون وڏي کيس ڀاڳو ۾ گهليدو چيو، ”سدا

جيئي...!“ هو منهنجي ڪنڌي تي ڀرڪي ٿيو

۽ سندس اکيون بند ٿي ويئون. مون ائين محسوس

ڪيو تڙ هڪ ٻڙونڌو بند منهنجي چاٽيءَ سان لهڻجي

ويو آهي. ۱۰۵ ٺهڙين کان تڙ وڌيڪ ٻڌار هن جي

سروڙ ۾ گهمي رهيو هو. منهنجو بدن، جو هن کان

اڳر ڪلهيل رانگستاني هو ۾ سياست محسوس ڪري

رهيو هو، سو گو ٻا ٻونڌو ٿانڌن جي حرارت محسوس

ڪوڙ ٻڳو. هو ايهوش ٿي ويو هو، ڇاڪاڻ تڙ

جيئن ئي ڪنڌ منهنجي ڪلهي تي رکيائين تڙ وري

ڇوڙو ئي ڪين. مون همراهن کي هڪل ڪئي تڙ

جلدي ڪوڙو، مڙس جي ٽپ جي ٻنهي ۾ ٿيو ٻري.

هڪڙي سگهاري مڙس کيس ٻڪر وڃهي کڻي ڪلهي

ٽسي رکيو ۽ ٻئي سندس پوسان ٺيل ٿيلهو ۽ هيٺ

ڪوڙل ٽارچ کڻي ورتي. اسين نڪتا نڪتا ڪجهه.

ٺرلائڻ ٻري ڇڏيل جيب طرف وڌياسين، ڇاڪا

هڪ ڪڇي نهڙي ٻڪر ڇڏي آيا هواسون.

اسانکي هٿ اٿڻي ئي ڪلاڪا راه، جا ئي چڪا

هئا. رات ڪافي لڙي چڪي هئي. ڪٿان ڪٿان

مڙن جا آواز ٻڌي آيا. اسين ٻن ملڪن جي سرحد

وت انڪل آڏ ميل کن اندر پهتي، هن ٻار جي

انتظار ۾ رهيا هئاسون. اسانکي ڳاڙهي شيشي وارو

لائسنس هٿ ۾ هو. مٿو ٺيل جڳهه تي، لائسنس جي

ڳاڙهي روشنيءَ جي شعاع کي ٽسي هن همراھ، کي

مٿو ر وقت ئي بهڙو هو. ئي ڪلاڪ هڪ هڪ انتظار ڪوڙ
ڪري اسانجا ٻيو سڪي ويا هئا ۽ هن واپسي کليل ٻست ۾
ٻڳندڙ ٿڌي هوا جي ڪارڻ، اسانجي بدن ۾ رکي سياست
ٿي اُڀريو ۽ جيتوڻيڪ اهو نهه اوزناري جو سمو هو. هڪ
گهڙيءَ تڙ اسانکي لھو اچي انڊيشو ٿيو تڙ شايد همراھ، ٻا تڙ
سرحد ٻار ڪوڙ کان اڳ ۾ ئي ٻڪڙجي ٿيو آهي ٻا تڙ وري
ڀاٽ اوزنداهيءَ ۾ رستو پاهي، ڪنهن ٻئي طرف هليو ويو
آهي. ڇڻ خوف اهو هو تڙ اگر رستو پاهي ويو تڙ الائي ڪهڙي
او جهڙ ۾ وڃي نهڙندو ۽ ٻوءِ تڙ... خدا خير ڪري !

اهڙي ٻڌڻو ۾ هئاسون تڙ ٺوڙان هانگي روشنيءَ جو ڏهو
نظر آيو. اسانجي ٻست ۾ ساه ٻيو ۽ ڇهرا ڪجهه سرها ٿيا تڙ
نچوڙ سلامت منزل ٿانئن وڌي رهيو آهي. هاڻي وڃي ڪل
ٻنهي تڙ همراھ ميل - ٻن جي فاصلي طءِ ڪوڙ ۾ ايترو وقت
ڇو لڳايو هو. مڙس کي ٻست ٽن جا چڙهيل هئا، سو ائين
ٻاڏڪي گهليدو، ٻيو ٻيو ۾ پائيندو اچي اسان ٻيڙو ٿيو هو.
اگر هيڏي ٽپ ڪارڻ جي پڊواڻي کانئ ڪٿي ڪري پوي ها
۽ هوش سالر تڙ رکي سگهي ها تڙ جانورن جو شڪار ٿي
سگهيو ئي ٻا تڙ ساري رات راتِيءَ ۾ لٽجي قبر داخل ٿي
وڃي ها...!

جيب هوا سان ڳالهون ڪندي ٺوڙندي ٻئي هلي.
همراھ، کي هڪ طرف ڪوچ ٽي لپيڙائي مٿان هانگي چادر
وڃهي ڇڏي هئي سڄي، ڪنهن مان ٻيو ٻاهر ٽسڙ ۾ ٻئي آيا.
ٻيون ۾ ٽري رانگ جو ڪنڊواس جو ٻوٽ ٺيل هو س، ڪنهن جي
مٿان ڪافي گپ چڪ چڙهيل هئي. مون سندس ٻوٽ لاهي
ٻاسرو ڪري رکيو ۽ ٻنهنجن ٻن مان مـان چوراب لاهي کيس

ٻاٽا ۽ ٽوال سان سندس ٻيو ويڙهي ڇڏيا . ٽپ جي اثر هيٺ
مڙس ڪڍجھي رهيو هو ...

ان وقت اسان وٽ ڪا دوا يا ٻيو واهر وسيلو ڪونه هو
جو مڙس آزمائون . اهڙي ويل جو تہ اسان تصور بہ ڪونه
ڪيو هو . اسان لاءِ اهو ئي رستو هو تہ جيپ کي ٻوڙايون ۽
سيگھ ۾ ڪئمپ پيڙا ٿيون . مونکي ٿار ڏيئي گھرايو ويو
هو تہ ڪو همراھ سرحد پار کان فلاڻي کي فلاڻي ڏينھن ئي
فلاڻي ھنڌ تي داخل ٿي رھيو آھي ۽ سندس خواهش موجب
مان اُتي حاضر ھجان . ۽ اسان مقرر ھنڌ تي پھچي انتظار
جون گھڙيون گذاريون . پر افسوس جو حالتن اسان جي آميدن
کان ھٽي ھڪ اُلٽو ڇڪو کائي ورتو ۽ اسين همراھ سان
رھاڻيون ڪرڻ بدران کيس بيھوشيءَ جي حالت ۾ جيپ ۾
اڏائيندا ، ڪئمپ طرف ٻوڙي رھيا ھئاسين .

اُلٽو سوچيل ، اُلٽا ڄاڻل حالتن جي اثر هيٺ مان گھڙي پلڪ
لاءِ سن ۾ اچي ويو هوس ۽ جيپ ۾ ڪجهه اندر طرف سرڪي
ويو هوس . جيپ اندر مونکي هڪ سٺو مڪسوس ٿيو .
هڪ اجنبِي فضا ! مون تي پاڻ ۾ اچڻ جي ڪوشش ڪيم .
پرسان رکيل همراھ جي ٿيلهي مونکي صرف ۾ آندو ، جنھن مان
سنھي چادر ۽ ٽوال ڪڍي اسان کيس پڪڙ جي ڪوشش
ڪئي هئي . مون ان ۾ هٿ گھمائِي چڪاس ڪئي . هڪ
ڪپڙن جي وڳي کانسواءِ ان ۾ ھيون ٻيون روزمره جي استعمال
جون چيزون ۽ هڪ ڪتاب ۽ هڪڙي ڊائري . ڪتاب جي
مٿان وڏن اکرن ۾ ڇپيل هو - ” لطيف جو چونڊ شعر . “
مون ان کي ڇهن جي ويجهو آڻي ڇهيو ۽ اکيون پرجي آيون .
ڪتاب جڏن تي کولڻ جي ڪوشش ڪيم تہ هڪ تصوير هيٺ
ڪري پئي . ڪٿي ڏٺم تہ ڪنھن دوشيده جو مسڪرائيندڙ

ڦوٽو هو. پرورڙي ورتي ته ڏکيءَ راهه ۾ همراھ پنهنجي مھجو ٻا کي
ھم - سفر ٻڌايو ته ڏسجي. ڦوٽو ڪتاب ۾ وجھي پاسيرو ڪري
رکيم، جو ٻاڙيءَ پنهنجي اُٻا ٻا ٻا وڌائي ھئي. ٻاڙيءَ جي
ٻھرين ئي ورق تي لکيل هو:

قيامت جو ڏينھن: نٿو ڄاڻان ته اهو ڏينھن مومئن لاءِ
ايندو يا نه، پر سنڌ ڌرتيءَ تي جن گھرا زخم ڪيا آهن،
انهن لاءِ اهو فتويٰ جو ڏينھن ايندو ۽ ستمگرن کي سنڌي
عوام جي سامھون ھيٺين گداهن جو حساب ڏيڻو پوندو. ھيءُ
ٻاڙي اھڙي ليکي چوڪي جو - و سمندي دستاويز ٿي پيش
ايندي.

مان ٽڪڙا ٽڪڙا صفحا ورائيندو وڃ وڃ مان پڙھندو ٿي
ويس:

— اڄ مقدس قليليءَ جي ٻل ڀرسان سنڌ يونيورسٽيءَ جا
ٻي - هٿيار جوڌا ننگي تشدد اڳيان لڙيا آهن. گولين، لٽين
۽ ٽيٽر گئس اڳيان پنهنجا سينا سهايا اٿن. اوائس سندن ريتو
رڪ وھايو آھي. سنڌ ڌرتيءَ کي رڪ جو ريج مليو آھي.
رڪ ٻڌل جوان سنڌ ماءُ کي لپٽيا آهن. اُپ سڄي کي لاک
لڳي آھي. سنڌ صدين جي ننڊ مان سجاڳ ٿي آھي...

— اڄ اختر الموچ ۽ ٻين سنڌ جي نماڻين نينگرين، ڀائرن
جي رڪ سان رڳيل دوپٽا هوا ۾ لهرائي آمريت جو مقابلو ڪيو
آھي. سندن گلن جھڙي بدن تي ڏنڊن جو وسڪارو ٿيو آھي.
کين ٻڪرين وانگر سٽي شاهي جيل جي ديوارين اندر بند
ڪيو ويو آھي. سنڌي ماءُ ڪوٽ ۾ بند آھي...

— اڄ ڌارين سنڌي ٻوليءَ تي حملو ڪيو آھي. سنڌ جي
فرزندن کي چونڊي چونڊي ماريو آھي. سنڌيءَ جي ٻارچم

ڪي لئن هيٺان لتاڙيو آهي . شهرن ۾ راکاس ڦهليل آهي .
نادر شاه سنڌ جي گهٽين ۾ ڦري رهيو آهي ...

— اڄ وارين سنڌ جي شرافت ، محبت ۽ مهمانوازيءَ جو
خون ڪيو آهي . سنڌ ماءُ جو هڪ ڪونڌر ڪسجي ويو آهي .
پراون عبدالرزاق سومري کي سنڌ ڌرتيءَ سان نينهن ڪرڻ
ڪري شهيد ڪيو آهي . هوشو ، هيٺون ، دريان خان جي قطار
۾ هڪ ٻيو ڳاڙهو گل ڪڙي ايندو آهي ...

الڳ تاريخن ۾ هي ورڻ پڙهندي منهنجو ساه اُپامي رهيو
هو . وڌيڪ پڙهي نه سگهيس . غصي ۽ نفرت جي آڱ انڌر
۾ هڪ ولولو پيدا ڪري رهي هئي . سنڌ جو نئون نڪورو
انهاس لڪجي رهيو هو ۽ منهنجي هڪ ايو سي ، هڪ
پشيماني ... ڊائريءَ کي بند ڪري ڇڏيم . سمجهه ۾ نه پيو
اچيم ته مان ڇا ڪريان . شاهه جي ڪلام واري ڪتاب مان
نچ سنڌي پوشاڪ پهريل سنڌ جي سڄاڻي نينگر جو فوٽو
ڪڍيم . فوٽي کي هٿ ۾ جهلي سندن گهرين اکين ۾ ڀريل
محبت جي سيلاب ۾ ڪي معدائون ڳولها لڳس . پايان پيو
هن جي ايباڪ مشڪ منهنجي رنج - عالم کي ڪجهه تسڪين
پريون منزلون ڏيئي رهي آهي . فوٽو ڊائريءَ ۾ وجهي ،
ڊائري ٽپائي جي حوالي ڪيم . ” لطيف جو چونڊ شعر “
ٻنهي هٿن ۾ جهلي ، بي - اختيار ان کي وچ مان ڪڍي ڪو ليم
جيئن ته ڪي شردالو گرو گرنٽ کي وچ مان کولي وڃن وٺندا
آهن . مون شاهه جو ” وچن “ پڙهيو :

سُوري سڏ ڪري اُهي عاشقن کي
جي اٿي سڏ سڪڻ جي نه ڪرم ٻار ٻاري
سسي ڌار ڌري ، ٻاچ ٻوٽ ٻار ٻوٽون .

وري ٻئي صفحي تي نظر وٽو :

گهوڙن ۽ گهوٽن جيٻا ٿورا ڏينھڙا ،

ڪڏھ مڃھ ڪوٽن ، ڪڏھ واھي رڻ جا .

مونکي وقت جي سمڪ ٿي نه رهي . جيٻ ڪئمپ جو
وڏو ڦاٽڪ ٻار ڪري هڪ بئڪ جي سامهون پهچي چڪي
هئي ۽ جڏهن ڊرائيور اڀرڪ لڳائي ، تڏهين ڏوڏي تي ڀرور
ڀيم ۽ اڪيون مٿي ڪيم . سامهون همراھ مونکي حيرت وڃان
ڏسي رهيا هئا ، گویا مان ڪنهن ڪامڻ جي اثر هيٺ هوس .
همراهن هن جوان کي لاهي هڪڙي ڪمري ۾ کڻي بستري
تي لڙايو . ڪن ۾ هڪ ڊاڪٽر وارد ٿيو ، جنهن پوري چڪاس
ڪري هن کي سٽي هنڌين ۽ اسانکي دلداري ڏني ته صبح
ٽائين سڀ ڪجهه ٺيڪ ٿي ويندو .

گهڻي ٿڪ ۽ دير سان بستري داخل ٿيڻ ڪري اهڙو ننڊ
جو خمار چڙهيو جو سڄي مٿي چڙهي اچڻ جي سمڪ نه پيئي .
جڏهن راتوڪن همراهن مان هڪ اچي ڏونڌاريو ته مهمان
سڃاڻ ٿيو آهي ، تڏهن وڃي اڪه پئي . ٻه چار پاڻي ۽ ڄا پيڊا
اکين تي هڻي ٿيار ٿي ٽڪڙن قدمن سان سندس ڪوٺي ۽
طرف ويس . همراھ جو اڪيون دروازي ۾ ڪٽل هيون .
مونکي ڏسي اٿڻ جي ڪوشش ڪيائين پر کيس روڪي ،
بستري تي ئي گلي لڳي چيم ، ” جيئي سنڌ ! ” جهيٽي
آواز ۾ چيائين ، ” سنڌا جيئي ... اسان جي امڙ ! ”

سندس ڪمزوريءَ جو خيال ڪندي ، مان سندس احوال
ڄاڻڻ لاءِ اٿاريو نه هوس . پر هو اٿاريو هو . مونکي پنهنجي
سموري واقفيت ڏنائين ۽ پنهنجي مشن جي نازڪ ارادي کان
واقف ڪيائين .

مون چيو، ” اَسير (منهنجي طـرفان ڏنل نالو) سنڌ جو
ڪهڙو حال آهي؟ ”

” سنڌ کي بگهڙن جي حوالي ڪري ويا آهيو ۽ هاڻي نا
حال پيو؟ ” هن جو اهڙو ايباڪ ڏورايو ٻڌي، منهنجو اندر ئي
چيرجي ويو. مان اڃا اهڙي ” شاڪ ” مان سلامت هجي ٻاهر
ٿيان، تنهن کان اڳ، پر هن هڪ ٻيو قائل گهاٽ ڪري ڇڏيو.
” اوهين ته ساري سنڌ تان دست بردار ٿي آيا. اسين
ٿورو ئي دست بردار ٿينداسين. اسين ته سندس لوڻي جي
لڄ رکنداسون. سر جي ست ڏينداسون ... ”
مون چيو، ” پر ... ”

هن مون کي هڪدم ڪٽي ڇڏيو. ” منهنجا ذهين دوست!“
هو اُٿي ويٺو. ” محبت جي ميدان ۾ سنڌ وارن پر ... پر ڪي
منهنجي زبان تان ميساري ڇڏيو آهي اهڙن کي اسان استدا
ڪئي آهي ته هو وڏيون جي حرم خانن ۾ جڳهه حاصل ڪرڻ
لاءِ درخواستون پيش ڪري ڇڏين ... ” . سنهڙو سيپڪڙو سنڌ
ماڻ جو ڄاڻو! سندس من ۾ محبت جا گويا مڇ پئي پريا.
سندس ارادي جي قوت ۾ اها لالڪار هئي، جيڪا اڪثر
انهن ۾ هوندي آهي، جيڪي قومن جون قسمتون بدلائڻ
جو عزم ڪندا آهن ۽ جن جي هٿن ۾ انھاس کي موڙڻ جون
واڳون هونديون آهن. مون دل ئي دل ۾ اهڙي سروچي ۽ کي
سلام پري ڇڏيو. مون سنڌ جي بغاوت، سنڌ جي عظمت
۽ سنڌ جي روشن آئيندي جا ڇٽا عڪس سندس اکين ۾
ڏسي ورتا. مون چيو، ” اوهين لڙندا. سر ڪٿار تي رکندا ...
هيءَ گهٽ، هيءَ بوساٽ، جن رڻ ۾ واکو!“

ها، مون ڇهڙو سٺو آهي، پر رڪي رڪي جا رڻ ٺڪري
ٿي، سا وڻن جا هانوَ ڌاري ٿي ڇڏي. رڪ هيٺان ٺانڊا آهن.

ڦوڪون ڏيون ويٺا. پنهنجن جو وويڪ جو سودو، وهه اوار
 آهي. انشا الله! ڏاکڻا مڙسن لاءِ سڃڻون آهن.“
 مون رات واري سندس حالت جو ذڪر ڪيو ته چيائين،
 ”ها، موت جي پنهنجي مان نڪري آيو آهيان. اوني جڏهن
 مونکي سرحد کان ٿي ميل پري لاهي ويو ته مون هن طرف
 رخ رکيو. ٿوري دير ۾ ڪجهه آواز منهنجي ڪن پيو. سمجهيم
 ته پٽرول کي ڪو پـراءُ پيو آهي. سو جيڏانهن آيو هوس
 اوڏانهن وٺي ڊوڙيس ۽ وڃي هڪ ڌڻ ۾ پيس. هڪدم
 گوڏن تائين اندر هليو ويس. رب جو نالو وٺي، اُتي ئي
 جهڪي ويهي رهيس. ڪلاڪن کانپوءِ ٻاهر نڪري، وري
 کڙي ڪنيم. پاڻيءَ ۾ ويهڻ ڪري بدن سڄو ڳڙو ٿي ويو هو
 ۽ ڏنم ته ٻه آهستي آهستي چڙهندو پيو وڃي. مونکي
 خود هوش ڪونهي ته ڪيئن سلامت اوهان تائين پهتس.
 شايد پير زور ٿا ڏسجن ...“

مون چيو، ”ٻيون - ٻيون، وڏيون - ولين جي زور تي
 اوهين اڃا لڳو پيا ...!“ همراهه کان وڏو ٽهڪ نڪري ويو.
 چڻ هو پڪڙجي پيو هجي. منهنجي ٺٽو لاءِ جو مزدو ماڻهندي
 چيائين، ”ڏس ٻار هڪ آهي ماحول جي مڃواري ۽ پيو
 آهي زبان سڳوريءَ جو دوکو ... ته ته پاڻ بس اُتي دهرين
 (ناستڪن) جي لست ۾ آهيون. ملن جي هڪ لست تي
 اولن ۾ لنگيو پيو آهيان.“

ايتري ۾ ڊاڪٽر ڇڪاس لاءِ آيو. سڀ ڪجهه هاريڪي
 سان جاچي، ڪو نسخو تيار ڪري ڏنائين ۽ جيڪو ارداءِ
 ڪڍي هليو ويو. پوءِ چيائين، ”سڀ ٺيڪ آهي. پر هن کي
 گهٽ ۾ گهٽ ٻن ڏينهن لاءِ مڪمل آرام جي ضرورت آهي.“
 مان اشارو سمجهي ويس. مون اُسير کي چيو، ”نهنجي هٿ

پوري خاطرداري ٿيندي. تون ڪنهن به قسم جو اڪو نه
ڪجانءِ. ڊاڪٽر جي چوڻ موجب پورن آرام ڪر. باقي
سڀ ڪجهه ٺيڪ ٿي ويندو ... ”

ٻئي ڏينهن مون کي پنهنجي رڻا پٽاندڙ واپس موٽڻو هو.
ان وچ ۾ مون واسطيدار شخصن سان اسير جي مشن بابت
تفصيل ۾ ڳالهائون ڪري ورتيون. کين ضروري خاطريون ڏني
۽ سڀيئي شڪ دور ڪري ڇڏيم. هڪ عملي خاڪو تيار ٿي
ويو. وڃڻ کان اڳ ۾ وري مان اسير وٽ آيس. کيس ڏاڍو
سرهو ڏنم. هو ڊائريءَ جو ورق لکي رهيو هو. مون کيس
ذري پرزي ڳالهه سمجهائي ڇڏي ۽ رٿيل پروگرام پٺ ڏهن نشين
ڪرايم. ڪڏهن ۽ ڪيئن ۽ ڪٿي اسين پنهنجو ڳنڍڻو قائم
رکنداسون، سو به طئه ٿي ويو. پوءِ ڊائريءَ طرف اشارو
ڪندي چيم، ”ٽيون ڏينهن رات مون هڪ غير مهذب
حرڪت ڪري ورتي.“

هن پڪدم ڳالهه ڪئي سمجهي ورتو. چيائين، ”ان ۾
ڪا به غير مهذب ڳالهه ڪانهي. هيءَ ڊائري منهنجو خانگي
سرمایو ڪانهي. هيءَ نه قوم جي ملڪيت آهي ۽ اسان سڀني
جو گڏيل ورثو آهي ... اوهان کي ڪيئن لڳو منهنجو
بستايو؟“

مون چيو، ”اوهين نه غضب جي نقاشي ٿا ڪريو. بارود
پريو پيو آهي اوهانجي هڙدي ۾. شجاعت اوهانجي ورثي ۾
آهي ... اوهانجو هٿ پهچڻ ان جو عظيم ثبوت آهي ...“
پوءِ ٿورو مذاقي لهجي ۾ چيم، ”اوهان اهڙي بارود جي
وچ ۾ هڪڙو خوبصورت گل ڪيئن سانڍي رکيو آهي؟“

ٿورو هڻڪي، پوءِ ڳالهه جي تمدن کي پڪڙندي چيائين،
”اوهين سڪندا جي ڌوئي جي ڳالهه ٿا ڪريو نه؟ مان کيس

سورٽ چونڊو آهيان ... ” ڪن لاء هڪ ڳوٺي ڪٽار منهنجي
ذهن جي پردي اڳيان چمڪات ڪري ويئي. مون ذهن کي
ڌوڏو ڏيئي ان کي هٽائي ڇڏيو. پوءِ هڪڙي گمان جي زير اثر
ڇير، ” اوهانجي هيڏي جو ڪم جي خبر اٿس؟ ”
ڏاڍي فخر جي احساس وڃان جواب ڏنائين، ” صرف خبر
نه پر ناز به اٿس!“ ۽ سندس چهرو ڇمڪي پيو.
مون چيو، ” ڪير آهي اوهانجي نور نظر؟ ”

ڇيائين، ” ڳنوارو آهي. ڇيلا - ڇيليون سنڀاليندي آهي.“
مون چيو، ” مان ايترو ڳنوار نه آهيان جو اهڙي ڳالهه کي
ڳنڍيندي سگهان. آخر چهرو به ته ڪردار جو آئينو آهي؟ ”
ڏاڍي مذاقي ڀنگ، ۾ ڇيائين، ” ادا، پرائمري اسڪول
۾ ماسٽريائي آهي ته ڇيلا ۽ ڇيلڙيون نه سنڀاليندي هوندي
ته پيو ڇا ڪندي هوندي؟ ”

” ۽ اوهان جي-ي تهريڪ ۾ اوهان سان ڪيتري حد تائين
واهرو آهي؟ ”

” زير - زمين ڪاررواين ۾ هوءَ اسان سان پوئل آهي، هڪ
اهڙي ڪارگر ڳنڍ جيان، جنهن کانسواءِ انقلابي - هار بڻجڻ
مڪال آهي ... ”

” ڇڏيو سنڌ ڌرتيءَ تي شهيد ماڻي بختاور جون پوٽيون
۽ ڏوهڙيون مڙي ميدان ۾ آيون آهن ... ” مون پنهنجي واچ
۾ نهاريو. وڃڻ جو وقت پ-رجي آيو هو. مون اڻي کيس
ڀاڪر ۾ جهليو ۽ جڏهن جدا ٿياسون ته پنهي جون اکيون
آيون هيون .

پوءِ ئي چار هفتا اسير جو ڪو-ا-احوال ڪونه آيو. آخر
هڪ ڏينهن دهليءَ مان لکيل هڪ مختصر خط مليل:

آدا ،

منهنجي مشن ۽ ارادي جا ڦيڻا گهڻو اڳتي پري نه سگهيا
آهن . حال ۾ي لالچال نه واپس ٿو وran ، اگر سلامت هوندس
نه وري ملاقاتون ڪنداسون . جيئي سدا !

اوهانجو پندهجو

..... (اسير)

۽ ٿورن ڏينهن کانپوءِ احوال آيم ته اسير صحيح سلامت
سرحد پار پهچي ويو آهي ... ۽ ... ۽ پوءِ هڪ ڏيڻو آيو ته
اسير کي فوجين شوٽ ڪري ڇڏيو آهي

ٻڌندي ئي مون من ئي ۾ ڀڙڪيو - ” سدا جيئي ... ! “

جامشوري جي ڀل

انور جو اٺ-ومان صحیح نڪتو. ڪار جڏن تي
جامشوري جي ڀل کان هيٺ لهي، ٿورو اڳڀرو ٿي
نه هن ڏٺو سندس ڀاءُ جا هٿ اسٽيئرنگ. ٽي ظابطو
رڪٽ کان نٽائڻ لڳا. ڀاڻس جو هٿ وڃي گيئرن جي
مٿاسٽا ۾ الجھيو، جڻ ڪنهن سيڪرات ڪار ۾-ون
واڳون ورتيون هجن ۽ ڪار ڊرڙ ... ڊرڙ ڪري پھي
ويئي. ائين جڻ پيٽرول جي ٽانڪي ۽ ڪي ڪوئي
ان وقت هڪ ئي ڳيٽ سان پي ويو هجي.

ڀاڻس مڙي پٺيان ٺهاريو. پٺئين شيشي ۾ هن
ڪجهه اهڙي گھور سان ڏٺو ڳوٺا پٺيان کيس
ڪنهن جي اچڻ جو انتظار هو. انور جو ڪنڊ ۾-
خود بخود پٺيان مڙيو. مڏهن اونداهي هئي. کيس
ڪنهن ۾ قسم جو آڪار نظر نه آيو.

انور ڪئين ڀيرا ڀاءُ سان سفر ڪندي، اڪثر
هيءَ روتداد ڏٺي هئي. پهرين کيس هيءُ محض
اتفاق لڳو هو، پر اڳاٽار لٽي عرصي کان هيءَ
روڪار ڏسي، سندس من جي اندرين ٽهن ۾ شڪ
جو هڪ آڳيرو اڏجي ويو هو، جنهن سندس ذهن
کي هڪ عجيب ولوڙي ۾ وجهي ڇڏيو هو. آخر
اھو ڪهڙو اسرار آهي، جو سندس ڀاءُ ڪمھلي وقت
ٽي هن ساڳئي هنڌ تي پهچندي هڪ اهڙي ڪيفيت
۾ جڪڙجي ٿو وڃي، جو اسٽيئرنگ ۽ گيئر سنڀالڻ
جي ڪم ۾ نروس ٿي ٿو وڃي ۽ ڪجهه اهڙيءَ
حالت ۾ ٿو رهي ڳوٺا ڪنهن جي هٿ ملڻ جو کيس
انتظار آهي. ڪجهه وقت لاءِ نه اهو گمان ۾ سندس

من اندر پيهي ويو هو ٽا ائين نه نه آهي نه سندس ڀاءُ کي
بي به ڪا خانگي زندگي هئي يا آهي، جنهن سان هن اسرار
جو واسطو آهي. گهڻي ڪوشش کانپوءِ کيس ان ڳالهه جي
تصديق ٿي ويئي هئي ته اهڙي ڪار خانگي گهڙي نه آهي،
جنهن سندس ڀاءُ جي دامن کي ڇهيو هجي ۽ اسراري وجود
پاڻي چڪي هجي. نه پوءِ هيءُ ڇا آهي؟

اڄ سندس چهرو ٽاڙجي ويو آهي. ذهن ۾ جٽڪ انيڪ
ڏينهن جي ”يون يون“ جو پوائتو آواز کيس پريشان ڪري
رهيو آهي. سندس من ۾ هڪڙو فيصلو جنم وٺي رهيو آهي.
هيءُ اجنبيهڻي جو وهنوار کيس حيران ڪري رهيو آهي.
هو ڇو ٺڪاري لاءِ تڙقي رهيو آهي... سندس ڀاءُ گاڏي مان
لهي ڇوڌاري ڦري، هيڏانهن هو ڏانهن نظرون اڇلائي، اچي
گاڏيءَ ۾ ويٺو آهي. پنهنجن هٿن کي اسٽيئرنگ تي قابو
ڪندي، گاڏيءَ کي استارت ڪري، رفتار پڪڙي ٿو وٺي.
”ادا، اوهين جن - پوئين کي مڃيندا آهيو؟“ انور
کان بي اختيار گفتو ٺڪري ويو. پيرسان ويندڙ هاشم ٿورو
چرڪيو، پر ڀاءُ طرف سڌي نظر نه وجهندي، ٿيڌي نظر سان
جائزو وٺندي چوي ٿو، ”نه، ڇو؟“ پر حيرانگي سندس
آواز جي لهجي مان صاف ظاهر آهي.

”پلا ڇا اوهين غيبي طاقت ۾ اعتبار رکندا آهيو؟“
انور جي سوال جو ڪجهه اهڙو انداز هو، جو هاشم کي
ان مان ڪنهن قسم جي ٽاڙ جو احساس ٿيو. پر پوءِ به
ٿوري خاموشيءَ کانپوءِ نهايت سهج آواز ۾ چيائين، ”نه،
بالا، اهڙي ڪاٺي ڳالهه ڪانهي...“

انور جٽ ڳري پيو: ”اهڙي ڳالهه ڪيئن نه آهي! مان
لنهي عرصي کان ڏسندو رهيو اچان ته اوهين عين هن هنڌ تي

پنهني ڪانهوءِ اي-خيالاڻي ٿا وڃو. اوهانجو ڪرنب انهن ٿو لڳي،
گوبا اوهين اي وسيءَ جي عالم ۾ ٿا هجو ... ۽ پوءِ اوهين ...
اوهين ضرور مون کان ڪجهه لڪائي رهيا آهيو ... ” انور جو
آواز گلي ۾ اٽڪي پيو. وڌيڪ هُو چئي نه سگهيو. سندس
سینو اُٿامي رهيو هو. هُو خود حيران ۽ پريشان هو ته ايترو
ڪجهه هو، ڪيئن چئي ويو هو، جو هن پنهنجي وڏي ڀاءُ
سان ايتري گستاخيءَ سان ڪڏهن ڪين ڳالهائڻو هو.

هاشم پنهنجي ننڍي ڀاءُ جو پريشان حال ڏسي ششدر ٿيو
۽ نهايت پاڻوءَ مان چيائين، ” نه بابلا، ڪجهه به نه آهي.
ڀلا اهڙي ڪهڙي ڳالهه آهي، جا مان نه وکان لڪائيندس.
تون ئي ته منهنجو سڀ ڪجهه آهين هن دنيا ۾ ... ”

انور باقي وقت خاموش رهيو. پر شڪ جو هڪ ٻرندڙ
جبل جبل هن جي من ۾ ڦاٽي پيو. هڪ مضبوط وشواس
جبل چيهون چيهون ٿي ويو. ڀائپيءَ جي صدق ڪي چوٽ
لڳي ويئي. سندس ذهن پنهنجي مرڪز کان ٽٽي ٻڌلار ۾
ڦيرائون پائڻ لڳو. ڀيءُ سمان ڀاءُ تي اُٺيل گمان جي وچ
سرسبز درخت کي ساڙي، اوسائي هڪ پيانڪ وجود ڏيئي
چڏيو هو.

ڀاءُ جي ڪافي زور ڀرڻ ڪانهوءِ به انور راس جي ماني
کان کان انڪار ڪيو. پنهنجي ڪوٺيءَ ۾ وڃي، ڪمري
جون مڙئي پتيون وسائي، وڃي ڌڙام سان بستري تي ڪريو.
ذهني جوش کي هُو اکين جي آب سان اُٽو ڪرڻ لڳو.

هاشم کانڻ جو گهڻو ئي بهانو ڪيو پر به ڳڻهون به اندر
طرف ڏکي ڪين سگهيو. پنهنجي نوازن کي ڦاٽو ۽ بر رڪڻ
لاءِ پهرين ڪو ڪتاب کڻي پڙهڻ جي ڪوشش ڪيائين.
پر پاڻ کي اسٽر رڪي ڪين سگهيو ته پنهنجي ڪمري ۾ ئي

ٻار ڪرڻ لڳو. پوءِ به اڇڙي سندس دامن ڪي آڇو نه
ڪيو. هڙ ڪجهه گهٽ اوسات مهسوس ڪرڻ لڳو. پنهنجي
ننڍي پاڻ جي پريشاني ديوار جي آڀار مهسوس ڪري پئي
سگهيو. انور جي ڪمري جو نظارو سندس دل جي لاسڪرين
تي لائين ٿي پيو جن اڪس ري جي مشين فوٽو ڪيڊجي
سندس طرف ٿي موڪليو. سندس حالت هماليٽ جي ان
گهڙي واري هئي. ”ٿيان، يا نه ٿيان!“

راف پوري عالم ڪي پنهنجي پيائڪ آڌار سان ڏيکي
چڏيو هو. ڪٿان ڪٿان ڪٿي جي اوزاء جي پراءِ، خاموشيءَ
۾ جن ماتم جي ڪيفيت پري ٿي چڏي. اٽ ويه، اٽ ويه...
سندس سر ڪي نستو ڪري چڏيو هو. هن رڙيون ڪرڻ
ٿي چاهيون پر ان مان ڇا ٿيڻو هو... دريءَ جي ڀرسان
بيهي هاشم بهت اوندو ۾ تمام دور تائين نظر اچڻ جي
ڪوشش ڪئي، پر اها نه اوندو جي پردي سان ٽڪري،
شڪست کائي، دريءَ جي بند، سامهون ٽنگجي بيهي رهي،
اڳتي وڌي نه سگهي...

۽ اوندو ۾ اوچتو هڪ شعاع ٿيو. پريان، پريان ڪنهن
ڪنڊ مان هڪڙو هڪڙو ٿارو هاشم جي ماڻڪين مان
لنگهي، اندر ۾ بيهي ويو. هاشم اٿيو. پنهنجي ڪمري جو
دروازو کولي هو انور جي کوليءَ ڀرسان اچي بيٺو. انڌڪار
کوليءَ کي جن ڳيهي چڏيو هو. دروازو کليو ٿي پيو هو.
هاشم اچي پنڀ ڪي دٻايو. انڌڪار رجي ويو. هاشم سمجهيو
هو ته انور بلنگ ٿي سڌي ڪنڊي ليٽي اڪيون چم ۾ ڪيو
ويٺو هوندو، پر انور جو نه هٿ پايو به ڪونه هو. ڏپ جي
هڪ لهر سندس بدن ۾ ڊوڙي ويئي. انور ڪيڏانهن ويو؟
اڪيلو... اونداهي رات... ڪٿي! پر نه، جن ٿي هاشم

ڪنهن اڻڄاتل خوف جي انديشي کان لڳي وڌ سان ٻاهر
نڪتو ته کيس اڱا جي ڀت ڀرسان هڪ آڌار ڏسڻ ۾ آيو.
سندس دل جي دڪ دڪ جي رڻتار گهٽجڻ لڳي.

انور ڪنهن جي پيرن جي آهت ٻڌي پٺيان نهاريو. ڇا
هيءَ سندس ڀاءُ جي صورت هئي يا ڪا دڪڻاڪ پيٽنگ؟
غم هاشم جي فرشتوي چهرې کي ڪلاڪن جي اندر ضراي
ڇڏيو هو. هاشم اچي سندس ڪرائيءَ ۾ هٿ وڌو ۽ چيو،
”اڄ ڀت!“

”ادا، اوهين مون کي هٿ رهڻ ڏيو. اوهين هلي اندر
آرام ڪريو. مان لاجهو اچان ٿو...“

”نه بابلا، آرام اڄ نه ٿون ڪري سگهندين ۽ نه مان ئي
ڪري سگهندس. جنهن درد کي مري تائين راز ڪري رکڻ
ٿي چاهيم، هاڻ اهو راز لڪل رهي نه سگهندو. اٽ هل!
تو کي غيب جو ڳجهه ڪڍي نه؟ هل ته توکي اها ڳجهه
سلي ٻڌايان.“ کيس هٿ کان ڇڪي گلي لڳايائين. انور
حيرانيءَ سان ڀاءُ جي نوراني چهرې کي ڏسي رهيو هو،
جنهن مٿان غم جي تصوير هئي رهي هئي ۽ ان جي جاءِ هڪ
پرسڪون چهرو ٻهڪي رهيو هو.

۽ هيڏانهن انور جي دل اندر هڪ ٻي وڏو زور سان معي
اُڀري آئي، جنهن وري ٻئي اٽي شڪ جي ڳڙ کي کولي
ڇڏي. هو جنهن راز کي ڄاڻڻ لاءِ ايترو اٿارو آهي، ڪٿي
ائين نه ٿيڻدو، جو اهو راز ڪلهندي ڪلهندي، ڪنهن اهڙيءَ
غما جو دروازو سندس لاءِ کلي پوندو جو هو باقي عمر ان اندر
واڪا ڪندو رهندو يا سندس ڀاءُ جي ڪنهن غانگي گهڙيءَ
تان ٻرو فاش ٿي وڃڻ ڪري هو، ڪنهن اڻڄاتل غم ۽
حيرانيءَ جي عالم ۾ غوطا کائيندو رهندو... يا... يا... انور

غيان جي اهڙي ڪن ۾ وڪوڙجي ويو، جتي صرف ٿورا ئي
 ڪاٺ ڪانسواءِ ٻي ڪا واھ ۽ وسيلو نہ ملي .
 ڪار سندن رستن تان اڏامندي، ڇمن ۽ وراڻن وٺان
 ڇڙيل آوازن واريون ڇيڙون ڪندي، اچي انهيءَ هنڌ تي
 جهٽڪو کائي بيهي رهي، جنهن اڻسڃاڻل اسرار کي جنم
 ڏنو هو. انور ڪن لاءِ اتي ساختہ لڏي ويو. هو اهڙي وشواس
 جو وروڙي هو، پر پاڻ کي جو طعنو هنيو هئائين تہ
 ”جنم پوئڻ کي مڃيندا آهيو ڇا؟“ تہ ڇا؟ تہ متان؟
 ڪڪر سڃاڻي جي سڌي ليڪ سندن ڪرنگهي مان گهڙي،
 سندن ۾ ڏکڻي پيدا ڪري ڇڏي. اتي موسم سياڻا انور
 لاءِ بلڪل پھريون ۽ غير منطقي آزمودو هو.

ڪار مان لاهي هڪ عجيب حالت هيٺ انور پنهنجي
 پاڻ جي پٺيان هلڻ لڳو. هاشم هيٺ جهڪي ٿوري مٿي
 کڻي پنهنجي مستڪ تي لڳائي ۽ آهستي هٿ انور جي
 پيشانيءَ تي ملي ڇڏيائين. ”اڄ مٿي، ڄامشوري جي ٻل
 تي...“ انور محسوس ڪيو تہ پاڻس جو آواز فضا ۾ وڌو
 ٿيڻ لاءِ پائي ويو. هو هڪ عجيب قسم جي اتي - سر تيءَ
 ۾ هو.

”انور توکي ياد آهي، تون ڪهڙي تاريخ ڄاڻو هئين؟“

”۴ مارچ تي شام جو ستين جي، ۱۹۶۷ سال ۾.“

”۴ مارچ تي ٻيو ڀيرو ڪجهه ٿيو هو؟“

”۴ مارچ تي مونکي جنم ڏيڻ کانپوءِ، ٿوري دير ۾ اسانجي

انور ۾ گذاري ويئي هئي... اوهان تي تہ ٻڌايو آهي.“

”ٻيو ڀيرو ڪجهه ٿيو هو، ۴ مارچ تي؟“

”ٻيو ڇا ٿيو هو ادا، ۴ مارچ تي...؟“

”ٻيو ڀيرو هو بابلا، ڏهر!“ هاشم جو هيٺان ٿاڻي ٻيو.

هؤ سڏڪا ڀري روئڻ لڳو. ڄڻ مدت کان روڪيل بند ٿئي
ٿيو هجي. اکين مان هڪ سيلاب وهي هليو. سندس رونڊ
۾ هڪ گهري ۽ نهايت بي انتها پيڙا جو درد هو. هڪ
بيوسي ۽ لاچار ۽ جي دانهن هئي... انور واٽن وانگر پاڻ
کي زارون زار روئندو ڏسي، پاڻ جهلي نٿو سگهي ۽ سندس
اکين ۾ ٻڙ اوجھ جاري آهي. ”هوڏانهن ڏسين ٿو جتي ڪار
ٻيٽي آهي، اتي قهر ٿي گذريو هو...“ هؤ ٻارن وانگر سڏڪا
ڀريندو رهي ٿو...

۽ پوءِ آهستي آهستي درد مان اڀاميل هردو ٿڌو ٿئي ٿو.
سندس آواز ۾ ٺهر آئي آهي، جيتوڻيڪ اهو آواز اڃا به درد
ڀڳل آهي، پر ان ۾ سورھائي جي سڳند به ڀرجي ويئي آهي.
اڪيون ۽ گلو صاف ڪندي هاشم چوي ٿو:

”بت، هن پٿر مٿان ويھ. ۴ مارچ تي انهيءَ پٿر مٿان
ويھي مان چار ڪلاڪ اهو ڪر بلا جو قهر ڏسي رھيو هوس.
سند ماءُ جي لڄ تي حملو ٿيو هو. سند جي غيرت کي
لدڪاريو ويو هو ۽ سند جي شاگردن ماءُ جي لونيءَ جي
لڄ پڇاڻڻ لاءِ ڪمر ڪشي هئي، ننگي آمريت سامهون سينو
سور ڪري پيٽا هئا...“

”مياڻيءَ جي جنگ کانپوءِ مسين مسين ڌرتيءَ ماءُ جا
جوڌا ڪفنڊيون ٻڌي اٿيا هئا... هؤ بي-هٿيار، راريٽ
جي لٽين، سنگين ۽ ڳوڙها گئس گولن جو مقابلو ڪري
رهيا هئا، پوليس ۽ فوجين، شاگردن جي جلوس تي حملو
ڪري، کين مسين مان لاهي مٿن وحشاني حملو ڪيو هو.
کاسائڪو سٽڪو مٿن چالو هو. سند جا ڪي شير پوليس
۽ فوجين کي پکين پئجي ويا هئا ۽ ڪن کي زمين تي
ڏسي، مٿن مڪون ۽ ٽڪون اچلائي رهيا هئا... ۽ سندن

نعرہ ” مرويسين ، سنڌ نه ڏيسين “ ائين گونججي آيا هئا
جڻ مياڻي دهرائجي رهي هئي ...
” سنڌ ماءُ جي سهڻن جو ريتو ريت هن ڌرتيءَ ۾ ملي ويو
هو. ڌرتيءَ جي مانگه تي سنڌر ڇٽيو ويو هو ...

” مان لاچار ، بيوس اهو نظارو ڏسي رهيو هوس . جلوس
۾ شامل ٿيڻ لاءِ اسانجي بس کي اوڀر ٿي ويئي ، جو اسان کي
سچل ڪاليج جي شاگردن کي پاڻ سان ڪڍڻو هو . اسين
ڄامشوري جي ٻل تي چڙهي اسين نه . سامهون پوليس جو
زوردار دستو اسانجو اڳ جهلي بيٺو ۽ اسان جي بس کي
زوريءَ واپس ڪيو ويو . مان ٽپ ڏيئي بس مان لهي
بيس ۽ هن پٿر تي ويهي گونگا ڳوڙها ڳارڻ لڳس . مان
پنهنجي حال ۽ قضا تي لعنت وجهي رهيو هوس جو مان
انهن سڃاڻن ۾ نه هوس ، هنن جوڌن ۾ نه هوس جن جي
بسين تي ڊڪٽيٽري راڄ جون سنگينون نشان لڳائي رهيون
هيون ۽ جن جي ڪو پڙهن ، ٻانهن ، ٽنگن تي آمريت جون
لنيون ڇاپون ڪري رهيون هيون ۽ جن جون اڪيون ريت
جي نيندين ڪري پورجي ويئون هيون ۽ فوجي ڪتا ،
ڏندن کي ٽنگا ٽولي ڪري جانورن وانگر ٽرڪن ۾ اچي
رهيا هئا ...

” منهنجي ٽنگن مان سٺ نڪري ويو هو . منهنجو سر
ڪنهي رهيو هو ... هوا ۾ رڙو ڦهليل هو ، ڀريان اُٿل تي
جڻ ريت ڦهلجي ويو هو . اوچتو ڪا ڳالهه ياد ايندي مان
فرخ جي شناس هيٺ ائين ڏسجي رهيو هوس ، گوياءُ زلزلي
ڪارڻ منهنجي مٿان ڪا ڇڪت ڪري پيئي آهي . منهنجو
هيانءَ ڦاٽي جڻ ٻاهر نڪرڻ تي هو . مون کي اڄ صبح وارو
واقعو ياد اچي ويو . مان امڙ کي ويڙهه ۾ داخل ڪرائي ،

آئي ڪي آئي ويهاري، شاگردن ڪي جلوس لاءِ تيار ڪرڻ
 لاءِ نڪري پيو هوس. پنهنجي پاڙيسري دوست جهان جي
 جڏهن گهر ويو هوس ته ڏٺو ته سندس ڀيڻ هيمه ٽالهي
 هٿ ۾ ڪٽي سندس آرتي اٿاري آسپس ڪري رهي هئي
 ۽ کيس تلڪ ڏيئي، سوپ جو سهرو ٻڌي اچڻ لاءِ دعائون
 ڏيئي رهي هئي. هيمه پنهنجي آرتي ۾ اٿاري ۽ دعا
 ڪئي، ”سائين اوهان ڪي سوپارو ڪندو.“ ۽ پوءِ مونکي
 تاڪيد ڪندي چيائين، ”ادا هاشم، ڀارت اٿئي، جن
 پاڻ سان وٺي ٿو وڃينس، تيئن پاڻ سان ئي واپس وٺي
 اچجائنس. پاڻ ٻرو ٿي ڪريان ۽ ...“

”سوچيم: آلا مون هتي ڇا ڪيو؟ جهان ڪي ٻي
 بس ۾ چو وڃڻ ڏٺو؟ ڀيڻ جي تلڪ سان وشواس گهٽ
 ڪري ڇڏيو! هاڻي جي هنن ڪاسابن جي لئين سان جهان
 جي ڪوٺاري ۾ اڌ ٿي ويئي هجي ته مان هيمه وٽ ڪهڙي
 منهن سان ويندس؟ کيس سندس پاڻ ڪير موٽائي ڏيندو؟
 مان نيم بيهوشيءَ جي حالت ۾ هوس، جو امڙ جي اسپتال
 ۾ هئڻ جو خيال ٿري آيو. مان چرين وانگر ٻوڙندو، بس
 پڪڙي اسپتال ۾ پهتس ۽ ان پيانڪ ڏينهن جو آخرين سياه
 ٻردو اسپتال ۾ ڪريل ڏٺو. امڙ توکي زندگيءَ جي نعمت
 بخشي، پاڻ زندگيءَ کان رخصت وٺي، اسان کي يتيم ڪري
 راهه رهاڻي وٺي، چڪي هئي. ڇچل جو موت اوچتي صدمي
 ۾ ٿيو هئو، جو کيس ڪنهن غلط افواهي خبر اچي ٻڌائي
 هئي ته فوجين طرفان شاگردن تي ٿيل بندوبستيءَ ۾ سر زمين
 ئي ئي مان فوت ٿي ويو هوس ... گهري چوٽ ڪري سندس
 دل ٽٽي پيئي ۽ اسانکي ڇڏي هلي ويئي ...
 ”۽ پوءِ ٿورن مهينن بعد آو، وڌيڪ بار نه سهائي

سگهيو ۽ اسان کان وداع وٺي ويو. مان ان وقت بندوبست ڪري ڇڏي. سالن جو هوس. نوران پيٽ پٿرهن سالن جي هئي. تون نه اچا تڏهڪا ۾ هئين. منهنجن ڪلهن تي بهار ڪري پيو ۽ منهنجا سڀني ڇڪتاڻ ڇور ٿي ويا ... ۽ ٻيو ۽ مون پڻههجي واه ٿي ڦيرائي ڇڏي ۽ دنيا کان منهن ڦيري ويس. چاهيم نه. اوهان ٻنهي جي سڪ لاءِ پڻههجين پاڻو نائن جي قرباني ڪري ڇڏيان ...

”هيءَ پيٽا دل ۾ سانڍيندو رهيس. ان کي پٿرهن سال نه اچي ٿيا. چاهيم پئي نه. تون اچا به. وڏو ٿين، تڏهڪا ڪلهي ايترا سڄر ٿين جو سنڌ ماءُ سان منهنجو رهيل فرض نجاهي سگهين، تڏهن مان هيءُ داستان تڏهڪي اڳيان کولي رکندس ...“

”هر ۴ مارچ تي هن هنڌ تي مان زيارت ڪرڻ ايندو آهيان ۽ جڏهن جڏهن مان هتان گذريو آهيان، تڏهن تڏهن ڪنهن نامعلوم اثر هيٺ ٻڌجي ويو آهيان. منهنجا هٿ ظابطي ۾ نه رهندا آهن. منهنجن ڪنن ۾ آواز ٻڌڻ لڳندا آهن.“ ”مر ويسين، سنڌ نه ڏيسين.“ ائين لڳندو آهي ته ڪار جي ڦيٽن کي ڪوئي ٻڪڙي اينو آهي ۽ ائين به سمجهندو آهيان ته جهان اسٽيئرنگ کي جهلي پيو چوڻ، ”هاشم يار، دير ڇو ڪيئ؟ گڏ هجيئن ته مٿي به گڏجي هليون ها! دوستيءَ جو رنگ نه رکين ها ...“ چوندي چوندي هاشم ائين شانت ٿي ويو، جڏهن ڪنهن جادوئي اثر تي بند پيو ٿي ويو هجي. سندس چهرو ارف جي ڇپ سمان پئي لڳو، جنهن جي وچ ۾ جڏهن به نوراني ٽارا ڇمڪي رهيا هجن. انور دل جي ڀرور سڪون وڃان، پڻههجي ڀاءُ جي اهڙي رڪشش ڇهري جو مشاهدو ماڻهندو رهيو. سندس

روح کي هڪ عجيب راحت ملي رهي هئي . اُئي اچي ٻاءُ
جي ڪلهن تي هٿ رکيائين ۽ پوءِ وڏيءَ عقيدت سان
پڙڪيائين ، ” ادا ، اوهان مون کان سڀ ڪجهه لڪائيندي
پڻ ڪجهه ٻڌ . نه لڪايو آهي . صرف اوهان جي دل اندر
دٻيل طوفان جي ڪل ڪانه هيم . پر ٻڌو ... ٻڌو ... مون
اوهان کان سڀ ڪجهه لڪايو آهي . اوهان کي ڄاڻ آهي
ته مان ڪافي عرصي کان ” مرويسين ، سنڌ نه ڏيسين “ فرنت
جي زير زمين ٽوليءَ جو ميمبر ٿي چڪو آهيان ؟ ... ”

هاشم جي گلي مان هڪڙي رنڍ نڪتي ، ” انور ! “ ۽
اها چوڏس ڦهلاجي ويئي ۽ پريان دور کان پڙاڏو آيو ...
انور ... انور ... انور ... انور ... !

پيٽ ۾ وڪڙ

اسين، زال-مڙس ان وقت ٻي-ويال ۾ هئاسون.
منهنجي شريعتي جي پيٽ، يعني منهنجي بهاري
ساليءَ جي پٽ جي شاديءَ جو موقعو هو. شام جو
وقت هو. وايو مڊل ۾ ٺهڪڙو هو، جو لاڏن جو
سيشن چالو هئو ۽ ننڍيون نوڙي وڏيون ڏانڊا-ون
ٽالهه جي ٽال تي ٺڳي رهيون هيون. ڪن جو ٺڳو
تہ خواري هو، پر ڪي نہ ڄڻ ٻيلون هيون! منهنجي
شريعتي، ”واھ“ جو ٺڳي رهي هئي! ٻلا ڪيئن
نہ ٺڳندي؟ پيٽ جو پٽ جو ٿيس! اوچتو الاڻي
ڪهڙي جهڪي آيس، جو مون کي بہ چڪي ڪئي،
پريءَ سڃا جي وچ ۾ بهاريائين. چي: ”هٿ پير
هلائي سگهي ون.“ ڄاڻ منهنجي مڙي-پٽ جي
شادي ٿي، پوءِ توکي ٺڳڻو ئي پوندو...!“

مان پهرين نہ سو رهن سالن جي نينگر جيان شرمايس،
پر پوءِ ساليءَ کي اٿاري، سندس چيلهم جي چوڌاري
ٻانهن ورائي، ”گڏ-سڏ“ ٻانس اسٽائيل ۾ شروع
ٿي ويس. ننڍيون نيٽيون ۽ سهڻيون نہ، بيون بہ
هيون، پر حجاب جو نقاب ڪير لاهي؟ ساليءَ
جي ڳالهه ٻي آهي!

فضا ۾ هڪ عجيب انگڙائي اچي ويئي. ٽارڻن
۽ ٺهڪڙن جو فساد هو ڄڻ! ڪاش اوڏي مهل ڪو
منهنجي شريعتي جي شڪل ڏسي ها! شوخ اکين
سان مون ڏي نہ هاري ڄڻ لائين چئي رهي هئي
”اچا، ارس ۽ ٿئي رات نہ خبر ٿي وٺانء!“
بلڪل اوڏي مهل ڪنهن اچي شريعتيءَ کي چيو
نہ سمجهي مان ٺاهيئون آيو اٿئي. شريعتي مهل

جي وچمان نڪري ٽيليفون طرف ويئي. مون ٿڌو نه ڳالهائيندي
سندس چهره جا رنگ بدلجندا رهيا. مون ئي اچي چيائين:
”پنهين جو ٽيليفون اٿئي ۽ ڇورو الائي ڇا ٿو چوي! مون
ڳالهائينس.“

مون چيو: ”ڇا ٿو چئي نهندجو سڪيلڊو؟“
”چوي ٿو هٿ ڪجهه ٿي ويو آهي.“

مرو پندڙ ٿيندو ٿسي پوسريس نه گهڻو، پر لاچار ساليءَ
کي آزاد ڪري، وڃي ٽيليفون جو رسيور ڪنيم ۽ ٻڌيم:
”پٽ ڇو ڇا ٿيو آهي؟ ماڻهين تي چوي اٿي ڪجهه ٿي
ويو آهي. ڳالهه ڇا آهي؟ سڀ سڪا آهي نه؟“

جواب مليو: ”بابا، سڀ ڪجهه نيڪ آهي، اهڙي ڪا
خاص ڳالهه ڪانهي، توهين ايندا ته سڀ معلوم ٿي ويندو.“
ٽيليفون جو رسيور رکي جڏهن واپس آيس ته شريعتي گم
هئي. مان سمجهي ويس ته ڪيڏانهن ويئي هوندي. جڏهن
هاٿ روم مان واپس آئي ته آهستي چيم: ”وڪڙ؟!“
اڪيون ڦوٽاريندي چيائين: ”پرديس ۾ ته ڇپ رهو،
ڌارين اڳيان به خوري ڪندا ڇا؟“

موقعي جي نزاکت ٿسي، آءٌ ڇپ ٿي ويس. پر هرگز
منهنجي من ۾ رهجي ويئي! مان پنهنجي ڀاڳن - پٽاريءَ کي
ڇڱيءَ طرح سڃاڻان. ٽيهه سال ساڻس گڏ گذاريا اٿم. دل
جهڙڪيءَ جهڙي ڪمزور اٿس. ڪا به اوچتي ڳالهه سهي ڪين
سگهي. ننڍي ننڍي واقعي تي به دل جي ڌنڌو ٿي ٿيو
وڃيس ۽ پٽ ۾ وڪڙ اچيو پويس، پوءِ ته سڌو هاٿ روم
۾! پٽ ڏاڳهو ٿي ويو اٿس، پر جي ڪهر واپس اچڻ ۾ اڌ ڪلاڪ
ڊيو ڪري نه آيو ٻيلا ٿي پونديس، اوسي پاسي وارن کان
ٻڌندي ته منهنجو ”ڪڍو“ (ٻيٽ جو نالو) دهر سان اچڻ لاءِ

ٺٻاڻو ته ڪيئن ڇڏي ويو؟ ۽ اوڏي مهل جي ”ٽيليفونڪ
ايشور“ جي گھنڙي وڳي ته ڄڻ زلزلو! واکو ڪري چو ندي:
”هيڏانهن (مونکي ”هيڏانهن“ ڪري سڏيندي آهي)
ٽيليفون نه ڪٽو، ٽسو ڪير ٿو ڳالهائي.“ ۽ پاڻ سڌو ٻاٽ روم
۾! جيستائين ٽيليفون تي ڳالهائي آواز نه ڏيانس ته ”پتھين“
جو ٽيليفون آهي ۽ سدوري جو چوڻ آهي ته هو ڪلاڪ دير
سان ايندو، جيستائين اندران ٻاهر ڪانه ايندي!

پٽ جي امتحان جي نتيجي واري ڏينهن به ڪمال ڪندي
آهي. سڄو ڏينهن پيٽي ٻاسون ٻاسيندي ٽڪاڻي ۾ ڪٽاه لاءِ
نه سوا روپيو ڏيئي ايندي. ۽ هيڏانهن چوري کي ڪل پرواه
اهڙي جو رات جو ماڻه ڪي ڇڏي سمهي: ”اما تون مونکي
صبح جو جلد نه. اٿارڇ. رڙت تون ئي ٽسي ڇڏج.“ ۽
هوءَ پيٽي اهڙي عقلمند ئي ٿري! صبح جو پهرين ته اخبار
لاڏ ڪوڏ سان ڪٽي. پر پوءِ الائجي ڇا ٿئيس جو اها منهنجي
پرسان ڦٽي ڪري چو ندي: ”ٽسو، ”ڪٽوءَ“ جي رڙت نه
ٽسي وٺو. مان اندران ئي ٿي اچان! جڏهن رڙت ٽسي واکو
ڪري ٻڌايانس ته سلڇڻو سيڪنڊ ڪلاس ۾ آيو اٿيئي ته
نچندي ٻاهر ايندي ۽ وڃي پٽ کي پاس ٿيڻ جون چميون
ڏيندي!

سو ننڍي وڏي ڳالهه ٿي اها ڪار! پٽ کي لیس زڪام
ٿئي ته پٽ ۾ لاهو وڪڙ، ڪنهن سان زور سان ڳالهائي ته
وڪڙ، اگر آفيس ۾ به چوڪريون پاڻ ۾ وڙهن ته به وڪڙ!
منهنجي شريمتيءَ سان اهه و هڪ عجيب مدو وگيانڪ روڳ
لڳل آهي. آڱ ڪڏهن ڪوڙي غصي جو اظهار ڪري چوانس:
”آخر هيءُ ڇا آهي؟ تون سان ڪهڙي ويڌن آهي؟ ماڻهين
تو کي ڪهڙي ويل جدم ڏنو هو؟ ٻاڪٽريائيءَ دوا جو غلط

ٻوڙ نه ڪونه ڏٺو هوس ... پوءِ سندس چاهري ۾ تھاري مان ئي
خود ڪٿي ڏٺان !

رائين نه ايتار ۽ ايتوس پاڻ به آهي. ڪنهن وقت اهڙي
احساس هيٺ منهنجي ڀرسان ويهي، چوي: ”هيڏانهن،
توڪي جڏهن نه ڪا اڪليف يا ڊپ ٿئي يا ڇتيا ورائي نه
نون ڇا ڪندو آهين؟ مان نه ڀڳوان کي ڏاڍو ٻاڏائيندي
آهيان ...“

مان چوان، ”ڏس، جڏهن تنهنجو سڙو شڪتياڻ ڀڳوان،
دڪ پڊجن ويندو آهي ته نون نشيحت ٿي ويهه نه! پوءِ هر ڳالهه
تي هي ٻيٽ ۾ وڪڙ چو؟“

چوي: ”مٿو من مڃي ٿي نٿو، الاڻي ڇا جو ڇا سوچي
ٿي وٺان. پوءِ نه هڪدم وڪڙ پئجي وڃي ... پر ٻڌايو ته
سهين، اوهانکي دڪ - سڪ ۾ ڪنهن جو سهارو آهي؟ اوهين
ڪنهن کي ٻاڏ ڪندا آهيو؟ ڪارل مارڪس کي؟“

مون کان وڏو ٺهڪ ٺڪريو وڃي. چرچو ڪري چوانس:
”سچ نه منهنجو ”ڀڳوان“ نون آهين؟ نون ئي نه منهنجي
سنيال ڪرين ٿي ۽ دڪ - سڪ ۾ خيال رکين ٿي ...“

وچ ٿي ڪٿي چوي، ”هل هل، رهي ڦولينديون ٻڌڻ
ڪو اوهان کان سڪي! منهنجو قسم اٿو، سچ، ٻڌايو ...“

هاڻي ٻڌايو ته سٺ جڳ ۽ ڪاڇڳ، جي هزارين ڀڳوانن مان،
مان ڪهڙي ڀڳوان ٿي هٿ رکان؟ سو مورڱوئي ڌڙ ۾ پير!
چوانس: ”ٻڌ، حقيقت اها اٿئي ته مان منهنجو ”ڀڳوان“
پاڻ آهيان. ڀرم ڀولا مون وٽ آهن ڪونه. ڪڏا ڪم مان ڪرڻان
ڪونه. پوءِ ڊپ ڇا جو؟ باقي دڪ - سڪ نه جيون ۾ پيا ايندا
ويندا، تنهن لاءِ ٻاڏائڻ نه، همٿ رکڻ جي ضرورت
آهي ...“

” نه بابا نه، پاڻڪي نههجي فلسافي سمجهه ۾ نٿي اچي.
پاڻ نه هڪ ڏينهن به سائينءَ کي ياد ڪرڻ کانسواءِ جيئي
نه سگهون.“

” ۽ پوءِ وڪڙ!“ مان آهستي چوڻ ۾ ٿي چوان ته مٿان مائي
ٻڌي نه وئي ۽ ڳالهه مان ڳالهڙو نه ڪري وجهي!
شادي پوري ٿي. مڃلسون ۽ مهمانيون کائي واپس ورت
لاءِ تيار ٿياسون. تيسين مونکان اها گهر واري ڳالهه صفا
وسري ويئي هئي، جيڪا پٽ ماءُ کي چئي هئي ته ”هٿ
ڪجهه ٿي ويو آهي...“

گهر پهچي در جي گهٽي وڃايم، دروازو کليو. گهر اندر
گهڙيس، بئگر هٿ ۾، شريعتي پٺيان هئي. يڪدم منهنجو
پٽ ۽ هڪڙي چوڪري اچي پيرين پيا. شريعتي اندر گهڙي
نه کيس نه پيرين پيا. مان واڙو بطجي، پٽ ڏانهن نهارڻ لڳس.
رٿ ٿورو مٿي دماغ طرف ڇڏي لڳو. صالح پٽ سمجهي
ويو ته، بابو شڪ جو شڪار ٿي رهيو آهي. يڪدم چيائين:
”بابا، هيءُ اوهانجي ننهن آهي. اسان بنهي شادي ڪئي
آهي. اوهان جي اچڻ لاءِ ترسون ها، پر ڳالهه ٿي اهڙي ٿي
جو جلدي شادي رجسٽر ڪرائڻي پئجي. هن جا مائٽ لڙو
ڪرڻ وارا هئا...“

منهنجو رٿ دماغ مان هيٺ لهي آيو ۽ مان چپ بيٺو
رهيس. پر مونکي اچي ڳڻتي لڳي ته اجهو ٿي شريعتي واکو
واڪاڻ ڪري نه: ”ماريا، تو هيءُ ڇا ڪيو؟! اسانجي در
تي دهل شهداينون ڪونه وڃيون، لاڏا ڪونه ڳايا ويا،
جهمريون ڪونه پيئون، پڻهن ماڻهن گڏجي ڪونه نچيا،
سڳڻ ساٿ ڪونه ٿيا، ويڏي ڪانه پڙهي ويئي، مون گهوت
ماءُ وارو ڳلاهي رتو ڪونه پاتو... وغيره وغيره.“ ۽ سمجهه

نه آڄ نه سڄو ڏينهن ” باٽ روم ٻرند ” ٿيندي ! پر اهڙي
ڪا ڳالهه ڪانه ٿي. شريعتي سانئ هئي. مان ٿورس ۾ گھوما ٿيون
کانيندو رهيس. ٻيڳر آڻي ايند روم ۾ رکيم ۽ پوءِ باٽ روم
طرف رخ رکيم.

شريعتيءَ آواز ڏنو: ” هيڏانهن ڇا ٿيو؟ ”
مون چيو: ” ٻيٽ ۾ وڪڙ! ”

شريعتيءَ ڏاڍو خوش ٿيندي چيو: ” مس مس اوهانڪي نه
ٻيو آهي! هاڻي نه مونکي مهڻو ڪين ڏيندا نه...! ”
مان دروازي وٽان ٿي واپس موٽي آيس.

ڇيائين: ” ڇو، وري ڇا ٿيو؟ ”

وراڻيم: ” مان پنهنجي ٻاران ٿورو ئي وڃي رهيو هوس؛
مان نه پنهنجي ٻاران پئي ويس... ”

شريعتي ڪجهه هڏي ڏئي، ٽنهن کان اڳ ٻيٽ ۽ ٽنهن ايند روم
۾ گهڙي آيا. ٻيٽ سان منهنجا سٺا رشتا آهن؛ ڄڻ ٻاٻ ۾
دل گهريو دوست آهيون. هر ڳالهه ۾ هڪ ٻئي سان ويچار
وانديون. هيءُ جو منهنجي منهن تي اوچتو اڪل سانئ جي
مهر لڳل ڏٺائين ته قدرتي آنر وٺا ٿيس. ڇيائين: ” ٻاٻ،
توهانڪي ڳالهه نه وڻي ڇا؟ ”

مون چيو: ” نه ٻيٽ، تمام سٺو ڪم ڪيو اٿئي. تون ته
ٻيءَ کان به رٿيون سرس نڪتين! اسان جڏهن شادي ڪئي
ته ان ئي سڄا سارا ٽو سڙ روپيا خرچ ٿي ويا! اها رقم به
ٻين کان اوڌاري ورتي هيم، جو مون وٽ ان وقت ٻائي به
ڪانه هئي. تون ته چورا انفليشن جي زماني ٽون روپين ۾
شادي ڪري آيو آهين! شاباس! زال به لڏڻ وئي آيو
آهين... ”

ٻئي نري ٻيا ۽ شرماني ويا. تنهن سان ٻيو به ڪو نه هجي
 لفظ کان پڇيم: ” ٻت نالو ڇا آهي؟ “ ڇوڪري جواب ڏيڻ
 جي بجاءِ پيئي مشڪي. وري پڇيم: ” ڇا پڙهي آهين؟ “
 نه. ٻيئي رڳو مشڪي. مون کي سچ پچ وڪڙ ٻڌڻ وارو هو.
 اهو سوچي ته ڇو روڪي ڪٿي ڪا ڳونڊي نه. گهلي آيو آهي.
 پر ٻت وات کوليو: ” اها، سنڌي ڪانه. ڄاڻندي آهي.
 ايم. اي پڙهيل آڻو. ايڪا به. آڻو ۽ سنڌي به. جلد سڪي
 ويندي. “ منهنجي ڪمزور رڳو ٻڪڙي ورتائين ...

سڄو ڏينهن ڪل خوشيءَ ۾ گذري ويو. پر اسان زال مڙس
 کي نوڪلائي ڪانه ملي. ماني ڪاٺي رات جو جڏهن اسين
 پنهنجي ڪمري ۾ آياسون ته مون ڪمري جو دروازو بند
 ڪري ڇڏيو.

شرمانيءَ چيو: ” ڇو، دروازو ٿا بند ڪريو؟ “
 مون چيو: ” توکان حساب وٺندس. “
 ” ڇا جو حساب وٺندا؟ “

مون چيو: ” ٻڌ سڃاڻي تو نه اڄ اصل ڪمال ڪري ڇڏيو!
 گهر ۾ هيٺو وڏو ” حادثو “ ٿي ويو، وڪڙ نه. پري رهيو،
 تنهنجي مٿي جو هڪ وار به ڪونه لڌو ... “
 مون کي وچ ڪٿي چيائين: ” ڀڳوان، ڀڳوان ڇڏو! هٿڙي
 شپ ڪارج کي ڀلا حادثو ڇڏيو آهي؟ “

مون چيو: ” اڙي ٻڌ، تنهنجو ٻت ڪنهن ڇوڪريءَ سان
 ٽڪرائجي وڃي نه. اهو حادثو نه ڇڏيو؟ پوءِ ڪٿي خوشگوار
 حادثو ٿي ڇڏو! پر تون جو هونئن تر تر ٿي منجهيو پوين، سو
 ههڙو ” شاڪ “ ڪيئن هضم ڪري ويندين؟ “

نڌهن ماني چاڪي پيئي. ڇي: ” مون کي نه اڳواٽ ئي
 خبر هئي. مون نه هڪ دفعو پنهنجي نهن ڏسي به ڇڏي

هئي. مان ته پوئال ۾ ئي سمجهي ويئي هيس ۽ پاڻي پڪو
ڪري آئي هيس.

” اچا! ته ماءُ پٽ گڏجي، اها ”سازش“ مون کان اڪائي
رئي هئي! پٽ لاءِ هڏ ڪيڏو ٿو ڪرڪئي! حق ئي اها
چئي ويا آهن ته ماءُ پٽ جي ئي ٿيندي آهي ... ”

اها و طعدو سهي ڪانه سگهي. موت ۾ جا واپسي حملو
ڪيائين: ”جڏهن اوهين ڪيس مٿي تي چاڙهي ويهاريو ته
اهو روا! هيڏي ته هڪ اکر به واقف مان نٿو اڪليو. مردن
جي اهم ڪي شل نه. چوٽ لڳي! اسين ته سڀ ڪجهه سهيو
وڃون ... ”

ائين ئي ڪٿي چيم: ”پر ڳالهه اڪائڻا جي ڪهڙي
ضرورت هئي؟“

آڪيائين: ”چوري چيو هو بابا ڪي نه. ٻڌائج، مون ڪي
لڄ ٿي اچي.“

ڪوڙو ۽ ۾ رڪي چيم: ”ٻڌائڻ ۾ لڄ ٿي آيس ۽ هاڻي
شادي ڪري آيو آهي ته لڄ ڪانه ٿي اچيس؟“

ماءُ نيٺ ماءُ آهي! چي: ”ٻارن جا حساب ئي پنهنجا
آهن! ائين ته ڏسان پيئي تون به نڏهن ڏسي ٿري پيو آهين،
باقي ٻاهريون رعب اچا نٿو ڇڏين.“

مون لائي هار مڃي. چورو ارار سهڻي سڌول نينگر گهلي
آيو هو. پوءِ به پنهنجي مطلب ڪارڻ چيم: ”نهڻين ارار
سندر آهي، پر تون وڌيڪ سندر آهين“ ۽ ڪيس ڇڪي
پنهنجي طرف ڪيم.

پاڻ ڇڏائيندي چيائين: ”ڇو، ڇو، ڇا ٿيو؟“
مون چيو: ”پنهن شادي ڪري آيو آهي، اها به نه
ملهائڻي ڇا؟“

دل ۾ خوش ، پر باھران موڙو ڏيندي چيائين : ” شادي
ڪري آيو آهي تنهن ۽ ملهائيندين تون ! مردن کي ته هن لاءِ
رڳو بهانو ڪوي ... ! “

جيئن هو ۽ جملو پورو ڪري نيسين اهليءَ جو لڳا دٻائي
مون اوڻده ڪري ڇڏي !

سنت جي سریت

ٻائي ٿرمڊاس جو دل اُٿل ڪري جڏهن اوچتو
مرليو ٿيو ته پوري نگر تي دڪ جي لهر چانڊهي
وئي. هو پنهنجن شين جو پيارو نه هوندي، پر نگر
جي ساڌارن مڻن ۾ به ڏاڍو پري هو. سندس ٺڪاڻي
۾ صبح - شام ڪيترن ئي ڇا نه پيو ٿيندي هئي!
ماڻهو مٿس جسدي موهيت هئا. هڪ طرف هئي
ٻائي صاحب جي شاهي شخصيت - خوبصورتيءَ
موهنڊڙ ڇهرو، اکين ۾ نيمچ، ڇوڻي ڏانهن مڙڪي،
قدور ۽ رشت پست شير ۽ وري جو مٿان سڌو
جو گيتو ۽ رتو وستر اوڀيندو هو ۽ وچان سڀني ڪڍي،
وڏا وار پٺيان اچي، ڇاڪڙين جي ڪڙڪ ڪڙڪ سان،
شان سان قدم کڻندو هو ته مڇهائينس پراچين زماني
جي رشيءَ جي جهلڪ پيئي ايندي هئي ۽ ٻئي
طرف ٻائو ٿرمڊاس واقعي گيان جو پندار هو. سندس
پروچن ۾ ويد، گيتا، اڀڻدن ۽ ٻين هندو گرنتن مان
حوالا ۽ درشتانت اهڙي نموني ۾ پوئل هوندا هئا،
جو ٻڌندڙ اکيون پوري منتر مڱڻ تي ويندا هئا،
گويا چند گهڙين لاءِ هو ٻئي ڪنهن آندڻي سندس
پهچي ويندا هئا. سندس شش پاڻي صاحب جي
پيت آڳاٽن ڪشوپر چارڪن سان ڪندا هئا.

اهڙي ستهروش شخص جو ناماچار ڪيئن نه وڌي!
ايندي ويندي سرڌالو ڪيس گهري رکندا هئا،
خاص طور زنانين. جن ڪرشن کي گوڙون گهري
ون، جن ٻائي ٿرمڊاس کي سندس سسٽون وڙهي

ويٺنديون هيون. کيس جهڙا لاء ڪلهي کس لڳي ٻيئي هو ندي هئي. ڪيتريون سندس چرڻن کي ڇهي مٽي ٻنهيدي مستڪ تي لڳائينديون هيون. ٻائي صاحب جي پوڻ پوڻ ٻيئي پوندي هئي. هو کين ويجهو اچڻ کان روڪيندو هو ۽ اڪيلي درشن لاء ڪنهن به استريءَ کي اجازت ڪانه هوندي هئي.

سڀاويڪ ههڙي ستهڙش ۽ گيانوان شخص جو دل ٽٽڻ ڪري اوچتو ديهانت وڌي شوڪ جو ڪارڻ بڻجي ويو. سندس شش نه گروءَ جي اوچتو ٻڌل ٻڌل ڪري انيٽ ڏکي هئا، نه جن ساڌارڻ نگر واپس ٻائي صاحب جي گيان پنداري مان آندڙ جي ڇڪي پيئي هئي، سي ٻڌ ملول هئا. وڏي ڳالهه، جنهن تي هر جهري تي تهرس هو، سا اها، نه، ٻائو ڌرمڊاس جنهن کي ظاهري طور ته ڪو به شرار ۽ من جو روڳ، نٿي نظر آيو ۽ سندس شش جي وشواس موجب هن کي سوا سؤ سالن جي عمر جو وردان مليل هو، سو پنجاه سالن جي قوه، جوانيءَ ۾ ڪيئن راهه، رٻاري وٺي ويو. ايشور جا اٻار رنگ، ڪير ڇڏي، ۾ هٿ وجهي! بس چيلن لاء اهوئي سبتوش جو هڪ

ٻهائو هو.

ٻائي ڌرمڊاس جو مرڻڪ شرار، شرڌالن جي انٽر درشن لاء ٻن ڏينهن لاء شد مد سان سڃاڻي ٽڪاڻي جي انهيءَ حال ۾ رکيو ويو، جتي ويهي هو شرڌالن جو من اوسن ڪندو هو. پورا اٺيٽاليهه ڪلاڪ لڳاتار رام ڌني ۽ اڪند ڪيترن هلندو رهيو. نگر جي ماڻهن لاء ٻيئي ڏينهن پندارو ڪليل رهيو. هٿ پوساڏيون ملنديون رهيون، فقير فقيري کي دان ٻج ملندو رهيو، واس ڌوپ ٿيندا رهيا. ٽئين ڏينهن ئي ويدڪ وڏيءَ موجب ٻائي ڌرمڊاس جي مراڪ شرار جو ڪريا ڪرم ڪيو ويو. ڏاڍي شان سان ان کي سڃاڻي، پوءِ هڪ وڏي لوڪ تي

ٺاهيل المند پلمٺفارم تي کيس رکيو ويو ۽ مٿس گلن جي ورکا
ٿي. گهٽ ۾ گهٽ هڪ ٽن گل نه واه جا هوندا. پاڻي صاحب
جو شرار رنگپونگي گلن جو هڪ ٺلهو ٿي لکيو. ٺرڪ جي اڳيان
هڪ قطار شـرڙان جي گلاب دانين مان گلاب جو پاڻي
ڇڪا ۽ پيدا هليا ۽ پند پاڇا توڙي گائڪ سڏي ورتا ۽
ڪندا هليا. انهن پاڻي ٽرمڊاس جي، مريو لوڪ مان ڏيو لوڪ
روانو ٿيڻ جي سواري شمشان طرف وڌي.

وري به وڏي ڀوروڪ شرار کي لاهي اڳتي سڃاڻي رکيو
ويو ۽ پاڻي ٽرمڊاس جو پـرم شش پاڻي سڏنداس، شرار کي
اڳتي اڀرڻ ڪرڻ جي رسم پوري ڪرڻ لاءِ اڳتي وڌيو مس نه
ٻڌيان / پويان هڪ مائيءَ جو آواز گونجيو: ٺرسو! آواز ۾ هڪ
اهڙي دريڊ لڪار هئي جو حاضرين چونڪجي ويا. خلق کي
ٻن حصن ۾ ڇيريندي، اها عورت هڪڙي ٻار کي پاڻ سان
گهليپندي اڳتي وڌندي رهي ۽ ماڻهو حيرانيءَ ۾ ٿسندا رهيا،
گريا ههڙي اوچتي ۽ وچتر ڏرشي تي شاڪجي ويا هجن.

مائي اُمالڪ اڳيان وڌي، اڳتي سڃاڻي جي پـرسان اچي
بيٺي ۽ مٿس آواز ۾ چيائين: اڳتي سڏڪار جي رسم
پاڻي سڏنداس نه پر پاڻي ٽرمڊاس جو پاڻي ڪڍندو. ۽ ڇوڪري
کي اڳيان ڇڪي چيائين: مهراج اها پريل بندي هن کي ڏيو.
مائيءَ اها ڳالهه ايتري وڏي واس ڇڏي هئي، جو حاضر خلق
مان گهڻن تي اها ڳالهه ٻڌي ورتي ۽ سندن ڪنن ۾ انهن پري
جڏهن اوچتي ڪڍڻ وقت ڪڙڪاٽ ٿيندو آهي. مهراج نه
ڏٺڪجي. واهو هو ۽ پرم شش ڏانهن هراسيل اکين سان ٺهاري
ڇڻ پڇهندو هجي نه هو ڇا ڪري. ٻئي طرف پاڻي سڏنداس
مائيءَ جي هن ٺهوني ڪري ڪرم ۾ وڃڻ ۽ سندس ادو وٺڻ تي
ايترو ڪروڙ وس اهي واهو، جو هوش وڃائي سگهي ڪار

ڪنڊندي مائيءَ کي چيائين: ڪمپڻي رن! ٺههجي اها مهال!
 نڪر هتان نه نه ڏڪو ڏيئي ٻاهر ڦٽو ڪندو سانءُ. ڪلهي مڙهي
 ويئي. آس پاس بيٺل ڇيڪان جون ڏاڏون جهڪي هن
 درسيه تي ٿوري وقت لاءِ ڏنگجي ويئون هيون، سي کلي
 پيئون - ڪنهن ڇيو بد چلن، ڪنهن ڇيو ڪلچڻي، ڪنهن ڇيو
 حرامزادي، ڪنهن ڇيو ڪوبلي، ڪنهن ڪجهه ڇيو، ڪنهن
 ڪجهه. لڳو واس توپ ۽ گلن جي سڳند ۾ ڳارين جي درڪند
 سمائجي ويئي ۽ شمشان جي فضا ۾ سان گڏ ڪوڙاڻ ۽
 ڇڪتاڻ جو سواس ڪٽڻ لڳي.

ٻئي طرف مائي اڏول ٻيئي هئي. شوخ، ارڏي ۽ بههرواه!
 وڏي واڪي چيائين: اوهان پنهني ڳروءَ جي مرڻڪ شري-ر
 سامهون ههڙي گندي پاشا ڪ-م آڻي، سندس ايمان ڪيو
 آهي. اوهان منهنجو ڪجهه نه بگاڙيو آهي، صرف پنهني
 مڪر گندو ڪيو اٿو..... اڃا مائيءَ ڳالهه پوري ئي نه ڪئي
 جو پاڻي سمنڊاس کيس پيو-ور طاقت سان اهڙو ڏڪو ڏنو جو
 هوءُ سنبالي، تنهن کان اڳ ٻار سوڌي ٽڙام وڃي ڙعين تي
 ڪري ۽ پوءِ ڪن کيس ٽڙا به هنيو ۽ به ٽي شيوڪ کين
 گهليمنڊا، دروازي کان ٻاهر ڦٽي ڪري آيا. ٻار ۽ ماءُ ڏانهن
 ڪندا رهيا... ڇڱو خاصو تماشو ٿي پيو.

ٻائي ڌرمڊاس جو اگني سسڪار نه ڏکڻائي ۽ گهٽيندڙ
 وايو منڊل ۾ ٿي گذريو، پر وڏيءَ ڀوروڪ، ڀائي سمنڊاس
 ٻائي صاحب جي گديءَ تي ويهي ٽي ويهي، تنهن کان اڳ
 پاڻي سمنڊاس ۽ ٻين ڇڻن تي فوجداري ڪورٽ جا سمن لڳي
 ويا، جنهن ۾ مٿن مڪر طور تي ڏوهه مڙهيا ويا هئا: (۱) نه
 هنن ڄمڻا ٻائي ۽ سندس ٻار تي حملو ڪري مٿن مارڪٽ
 ڪئي آهي. (۲) نه هنن ٻائي ڌرمڊاس جي حلق ۾ ڪي

پنهندي ٻي ۽ جي اگني سنسڪار جي ڌارمڪ وڌي ۽ کان
روڪي، سندس بنيادي حق جو انگهن ڪيو آهي. (۳) -
هو ويساگهائي ڪري ٻائي ڌرمڊاس جي حق واري کي پنهنجي
ٻي ۽ گدي ۽ ٻي ملڪيت کان محروم ڪري، پاڻ ڦهائڻ
ٿا گهرن ۽ وڌيڪ ڪورٽ مٿن منع نامو جاري ڪيو هو ته
چيستانين مٿين نڪراري ڳالهين / سوالن جو نيمرو نه ٿيو آهي،
نيسين هو ٻائي صاحب جي گدي ۽ وراثت جي باري ۾ ڪو به
فيصلو يا قدم ڪڍي نٿا سگهن، ڇاڪاڻ ته اهڙو عمل قانوني
ڏوهه ليکيو ويندو، جنهن لاءِ ڪڙي سزا ملي سگهي ٿي.

ٺڪاڻي جي شيواڌارين ۽ ڪرمڇارين تي هن حڪمنامي
جاري ٿي ته ڄڻ وچ ڪري هئي، پر پوري نگر ۾ حيراني
۽ چؤبول متل هو. سڀ ڪنهن تي ڏندين آڱريون ڏنيون. پوءِ
جڏهن ڪيس هليو ته پهرين ته وڪيلن جون وڏيون جيتون
۽ لڏپلايون ڏانهن ٻاڙيون هليون. ڪافي شدت وٺي نڪري
ويئون. نيٺ فاضل جج فرمايو، يعني جمدا ٻائيءَ جو بيان
رڪارڊ ڪرڻ لاءِ تاريخ مقرر ڪئي.

ڪورٽ ۾ نه رڳو ڄڻ جي به جاءِ نه هئي. ماڻهو ايترا اچي
ڳاهت ٿيا هئا ڄڻ ڪنهن وڏي جادوگر جو ڪيل ٿيو ه. هو
ٻائي ڌرمڊاس جا شش ته وڏي تعداد ۾ حاضر هئا، پر حيرت
ڪارڻ ٻيا نگرواسي ۽ ڪيترائي قانوني دنيا جا ماهر به اچي
ڪورٽ ۾ وارد ٿيا هئا ... پڪار ٿي ته جمدا ٻائي ٻيٽ کي
هڪ کانوٺي اچي ڪورٽ جي ڪٽهڙي ۾ بيٺي. گهڻا ئي هڪ
رڪائي مائيءَ کان قسم کڻايو ويو ته هو ۽ سڄي ڪانسانو ٻيو
ڪجهه به نه چوندي. هڪ ڀلڪ لاءِ مائي ٿوري هڪڪي، پر
پوءِ پاڻ تي قابو پائيندي، جج تي نظرون اٽڪائيندي جمدا
ڇوڻ شروع ڪيو:

صاحب، ٻارهن سال اڳ، مان هن شهر ۾ آئي هيس. تڏهن
منهنجي عمر ويهه سال هئي. مان جوان هيس، مان سندر هيس.
ٻائي جن مونکي پنهنجي شيوا لاءِ ٺڪاڻي ۾ نوڪريءَ ۾ رکيو
هو. مان ڏاڍي شوق سان سندن شيوا ڪندي هيس - ڪهڙا
ڌوٽا، انهن کي استري ڪري رکڻ، شد گهر ۾ سندن پسنديءَ
جا طعام تيار ڪرڻ ۽ وقت سر ڪين پو جن ڪرائڻ، ارڻ ڌوئي
اڳ ڪري رکڻ، سندن ڪمري جي چنڊ ڦوڪ ڪرڻ ۽ سندن
بسترو سهيڙڻ ۽ اچڻ وڃڻ وقت سندن ڇاڪڙيون صاف ڪري
رکڻ ۽ وڃڻ وقت آڻي سندن اڳيان رکڻ ۽ ٻيا ننڍا وڏا ڪم
ڪندي هيس. مان مائٽي عام پنداري مان کانيندي هيس ۽
ٺڪاڻي جي پٺيان جيڪي ڪوئيون شيواڌارن جي رهڻ لاءِ
آهن، تن مان هڪڙيءَ ۾ رهندي هيس. ٻائي جن جا جيڪي
ڀوم شش سامهون ويٺا آهن، انهن کان پڇو ته اهو سچ آهي يا
نه؟ ... پوءِ هڪڙي ڏينهن جڏهن مان ٻائي جن جو بسترو سڃائي
رهي هيس ته هو ڪمري اندر لنگهي آيا ۽ چيائون: جمنا
اڄ مونکي ڏاڍو بخار آهي، تون هت ئي ڪجهه هيٺ وڃائي،
سمهي پئ. مٿان مونکي رات جو ڪنهن شيءِ جي ضرورت
نه پوي. مون چيو: جيڪا اوهانجي آگيا ۽ دروازو بند ڪري
فرش تي ليٽي پيس. اڌ رات گذري هوندي ته مونکي سڏي
چيائون: جمنا، منهنجو مٿو پيو سور ۾ ڪڙهي. مٿي اچي ڪت
تي ويهي. مونکي زور ڏي. مون وري به سندن آگيا جو پالڻ
ڪيو ۽ کين زور ڏيڻ لڳس. ٿوري وقت کانپوءِ هنن پنهنجو
مٿو وهاڻي تن ڪٽي منهنجي گوڏي تي رکيو ... ۽ اٿسوري
ساعت کانپوءِ هنن پنهنجون ٻانهون چڪي منهنجي گهيءَ
جي چوٽاري وڌيون ۽ پنهنجو منهن چڪي پنهنجي منهن
سان لڳايو ... مان ٺڪي ويس، منهنجو ساه منهنجي لڳو ۽

زور زور سان سهڪڻ لڳس ... جمدا سچ سچ ڪٽهڙي ۾
ان وقت به ڏکي رهي هئي، سهڪي رهي هئي ۽ سندس
آواز ٻڪايڪ گلي ۾ ئي گهٽجي ويو ... هوءَ شائبه ئي ويئي
۽ سندس ڪنڌ هيٺ جهڪي ويو.

ٻالڪ جي خام-وشيءَ کانپوءِ جڃ جڃو آواز گونجيو: زور
نهنجي زبانيءَ مان اهو نه ثابت ڪون ٿيو ته ڌرمڊاس نهنجي
پتي هو ۽ هن ٻالڪ جو پيءُ.

جمدا جڏهن ڪنڌ مٿي ڪڍيو ته سندس اکين ۾ آنسوون هئا.
هن وري به همت جمع ڪري پاڻکي قابو ۽ ۽ آندو ۽ ايمان
جاري رکيو: صاحب، پوءِ اهو ئي ڪجهه ٿيو، جيڪو پوڻ ۽
استريءَ جي وچ ۾ ٿيندو آهي ۽ ائين ڪيترائي ڏينهن مان
سندس شيوا لاءِ سندس ڪمري ۾ هيٺ سمهندي هيس ۽
جڏهن به هو سڏيندو هو ته وٽس ويندي هيس. ڪجهه مهينن
کانپوءِ منهنجا پير ڳرا ٿيا ته مان هراسجي ويس. ساهس ڪري
کين ٻڌايم، پر هو گهٻرايا ڪونه.

مونکي جهجهاءُ پئسا ڏيئي ڳوٺ روانو ڪيائون ۽ مان
ظاهري طور اهو بهانو ڏيئي ته منهنجي ٻيڙي ماءُ ايمار آهي،
ٺڪاڻي جي شيوائن کان چٽي وٺي، ڳوٺ هلي ويس. ٻارهن
مهنن کانپوءِ، ٻار ماءُ وٽ رڪي مان موٽي آيس. منهنجي
واپس اچڻ تي ٻائو صاحب ڏاڍو ناراض ٿيو. پر مونکي وري
به ٺڪاڻي ۽ سندس شيوا لاءِ رکيو ويو ... ڀڄو هڏن سڻن کان
ته اها حقيقت به صحيح آهي يا نه ...

جڃ جمدا ٻائيءَ کي اڌ ۾ اجهاري سوال ڪيو: نهنجي
واپس اچڻ کانپوءِ به ڌرمڊاس توهان ساڳيو رشتو قائم رکيو؟
جمدا ٻائي ههڙي اوچتي سوال تي سڪجي ويئي، اڏي
ويئي. ڪن لاءِ سن ٿي ويئي. پوءِ غلطي ٻالڪي. ٻڪو ڪندي

چيائين: نه. هيڪاري ٻائين جو مونجهارو وڌڻ لڳو. مونکي
 هڪڙي ڏينهن سڏي چيائون: جهجها پٽا وٺي تون وڃي
 ڳوٺ ۾ سڪي گذار. مون چيو: سائين هاڻي اوهان کان سواءِ
 سڪو مونکي سرڳ ۾ نه ملندو. مان اوهان کان پري کان
 ٿينديس. اڳر اوهين مونکي زوريءَ پاڻ کان پري ڪندا
 مان پنهنجو به انٽ آڻينديس ۽ ٻار جو به. هو گهڻي سوچ ۾
 پئجي ويا. نيٺ نگر کان پري غريب بستيءَ ۾ هڪڙي ڪوٺي
 خريد ڪري مونکي اتي رهايائون ۽ مهدي سر مونکي خرچ ٻڪو
 پهچندو رهندو هو. ڪڏهن ڪڏهن هو - مون وقت ايندا هئا،
 غريبن جي سار سنڀال لھڻ بهاني مونکي ڏسي ويندا هئا. ٻار
 کي گود ۾ کڻي گد گد ٿيندا هئا. - مون هن سڄي عرصي ۾
 کين صرف ٻه خواهشون پوريون ڪرڻ لاءِ ويٺي ڪئي هئي -
 هڪڙي شاديءَ جي نشاني طور سونِي منڊي ۽ ٻيو سهاڳ. جي
 نشاني طور منگل سو تر...

۽ پوءِ جڻا جو آواز وري به ٿوري وقت لاءِ ڪڙجي ويو،
 گويا اندر جي پيڙا کيس لڏوڙي رهي هئي... پنهنجي ٻاجھ
 مان منڊي لاهيندي، چيائين: صاحب ڏسو، هن منڊيءَ تي
 ٻائين جو نالو اڪريل آهي ۽ اها وڏائي ڀرسان ايندڙ ڪورٽ
 جي ڪلارڪ کي ڏنائين. جڄ منڊي وٺي ان کي چٽائي ڏنو
 ته وچ تي انگريزي اکر ڊي (D) ميڊڪاريءَ ۾ اڪريل هو ۽
 پوءِ جڻا پنهنجي گلي مان منگل سو تر لاهي، ڪلارڪ طرف
 اڳتي وڌائيندي چيو: صاحب، هن ۾ جيڪو ننڍڙو لاڪيٽ
 پوئل آهي، تنهن ۾ ٻائي صاعب جو فوٽو به پيل آهي.
 جڄ صاحب لاڪيٽ وٺي ان کي ڏاڍي غور سان ڏٺو ۽
 هاڪاري انداز ۾ پنهنجو ڪمڌ لوڏيو، تڏهن پڪ ٿي پڪ
 ڪورٽ ۾ ويٺل ڪيترن شخصن جي دل هڪڙي ڌڙڪڻ لڳي.
 ضرور گسائي ويئي هوندي.

۽ پوءِ ڄمندا ٻائيءَ جو آواز لکوائِي ويو ۽ لڙندي رهيون ڇڏي
ڪي ڀلي معلوم نه هجي پر ٻائيءَ جون موني وري مالها ٻائي
پنهنجي پٽي سو ڀڪار ڪيو هو ۽ منهنجي ڪرپ مان ڇاول
ٻالڪي کي پنهنجو سڌن قبول ڪيو هو. ٻيءَ جي جيئري نه
هي ۽ ٻالڪي هر شيءِ ۽ هر خوشيءَ کان محروم رهيون پر سندس
وڃڻ کان پوءِ نه کيس اهي سڀ اڌڪار ملڻ گهرجن، جيڪي
اسانجي سماج ۽ اسانجو قانون ڪنهن به ٻار کي ڏئي ٿو...
مون کي ڇڏڻ آهي ته ٻائي صاحب جا شش موني اهڙو انصاف
ڪڍاڻ ڪونه ڏيندا... پر مان پڇڻ ٿي چاهيان ته هي
انصاف جو گهر ۽ ڇا منهنجي معصوم لاءِ ۽ منهنجي لاءِ پنهنجا
دروازا بند ڪري ڇڏيندو؟... ۽ پوءِ هيءُ ٿئي پيئي ۽ ٻار
واٽ ڦاڙي ماءُ کي ڏسندو رهيون ۽ کيس ڇڏي پيو...

ائين لڳو ڪورٽ ۾ ڪو دستي نه ڪريو آهي. ٻاهران ته
موت جهڙو سڌو ڇانئجي ويو. ڪورٽ ۾ ويٺل ٽوڙي اينل
ڇڻ پند پهاڻي ويا هجن. سندن اکيون به هڪ هڪ ڏکي
بيهي ويٺون هيون، جتي ڇڻ ڪري ٿي ويندو هو. ڇڻ به
ڇڻ سڄي ويو هجي. سندس اکيون وري به سامهون
پيل قانون جي ڪتاب ۾ کڻي ويٺون هيون. هن پنهنجي
ٻوري قانوني زندگيءَ ۾ هن قسم جو وڃڻ کيس ڪنهن
هلايو هو. سندس ذهن ڇڻ هڪ ڪن ۾ ڦرندو هجي.
قانون، حقيقت، انصاف، اخلاق مڙهي ڇهڙون ٽڙيون
ٻڪڙيون بيٺون هيون. ڏنڊو آڪار! ڇهن ۾ ڇڻ ڪڍي
ڇڪندو هجي. ”ستيهه ميڙ جيتي.“ ڇا هو هن اٽل سج
جو پالڻ ڪري فتوا ڏئي سگهندو؟ ڇا پنهنجو هڪڙو
ڏنڊو! هڪڙو ٽرم جي بيمار ۾ ڏارون پئي وڃن،
هڪڙو سماج جي مڇيل مرادائن جو مڇل ڪري اهو

پوندو... ٻائي ڌرم داس جا شش پنهنجي ڳروءَ ٻاٻت حقيقت
-رداشت ڪري سگهندا؟ ڪي نه هت ئي ايهوش ئي
ويندا، ڪي وري گهر پهچي گلي پر ڦاهي وجهي، پاڻ کي
چت پر لٽڪائي ڇڏيندا... ڪيڏي نه لالڪار! گهرري
الجهن.....

۽ پوءِ ڪنهن شاڪ مان سهڃاڳ، ٿيندي هڪڙو ڳرو ۽ گدڙ
آواز جن پڙاڙي وانگر اٿيو: ڪورٽ سهڻي تائين درخواست
ڪئي ئي وڃي.

پياڻ ڏسڻ آيو....

ڪمھلي وقت ٽيليفون جي گھڊبڙي لائين وڌي
جڻ جڳ، جي خطري جو گھگھو چلائي اٿيو هجي .
مٿان گھر وارن جي ننڊ خراب ٿئي ، ان ڪري مون
اٿي ، ٻن ڪمرن جي وچ ۾ دروازي جي ڦاٽل واٽ جا
بئي ڇپ بند ڪيا ۽ پوءِ اچي رسيور ڪٽي ”هیلو“ ڪيو .
موت ۾ ڪنھن جو آواز نه ، پر هڪ گھمسانِي گوڙ
ٻڌڻ ۾ آيو ، گويا ٽيليفون رڻ پوميءَ سان ڳنڍيو
ويو هجي ... گھوڙن جون هٻڪارون ، تلوارن جون
جهٻڪارون ، ڍالن جا واڃت ، نغارن جا ڪڙڪاٽ ...
مان دهلجي ويس . پاڻڪي وشواس ڏيارڻ لاءِ
چوڌاري نظر ورائي ورتي . اڻند هئي پر مان
ڪمري ۾ هوس ، خاطري ٿيم . آهستي آهستي ڪن
تي هڪ پـراڻ ٻيم جو ڌيمي ڌيمي وڌندو ، نيٺ
چٽو ٿي ويو :

گھوڙن ۽ گھوڙن جڻڻ ٿورا ڏينھڙا
ڪڏھن مڊجھ ڪوئن ڪڏھن واهي رڻ جا .

هاڻي هڪ حشمت ڀريو آواز آيو : ”هیلو، هیلو !
سند جا فرزند ڪهڙي حال ۾ آھيو ؟ “ مان کيس
ڇا ٻڌايان ته ڪهڙي حال ۾ هوس ! مڊجھو اڌ ساءِ
ٿي سڪي ويو هو ، جڻ ڪو پـوائتو عواب ڏسي
رهيو هوس . پر اهڙي لڪ ڪانه ڏنم . همت ٻڌي
جهم : ” حال نه ، مڙاي شهر آهي ، پر اوهين آدم
جي ڪهڙي ذات ؟ “ هيءُ ڪمھلو ڪلان ٻيا
ڳالھارو ؟ “

”مان ايمپي ايئر پورٽ تان ٻيو ڳالهائون. لجهو هيٺ ٿي
ڪراچيءَ مان واپس رستي هٿ پھتو آهيان.“

”اوهان جي واقفيت ۽“

”جو منهنجو آواز ۽ ٿورو سڃاڻپ ۽“

شرمساريءَ کي لڪائيندي چيم: ”آواز نه سٺ ٿرئي ۽ جو ٿو
لڳي...“

”ٿو ان ۾ ڪهڙي سورهياڻي ڏيکاري! اها ڳالهه ته مون
ٽوڪي ٻڌائي. مان هوش محمد شيدائي آهيان...“

”هوش محمد! مرحبا، مرحبا! منهنجا دلير دوست،

فخر سٺ! مان اڄ ئي تاريخ جا ورق ورائي رهيو هوس ۽
اوهانجي عظمت کي سڙو سلام ڏي رهيو هوس...“ چوڻ

کي ته چئي ويس، پر پوءِ پنهنجي عقل تي حيران ٿي ويس.

هوش محمد انهناس جو هڪڙو سورمو برابر هو، جنهن آخريان

دم تائين انگريزي سڀاهين جا ڪنڌ ڪپيندي، ڪپيندي،

وطن خاطر شهادت جو جام پيتو هو. پر هو هيئن ايمپي

ايئر پورٽ تي ڪيئن پهچي ويو! وڏي عقيدت، پر شڪ

گاڏڙ آواز ۾ چيم: ”جنرل هوش محمد، مان يقين نه ڪري

ڪريان ته اوهين انهناس ۾ ۱۴۰ سال زندهه رهيا آهيو. پنهنجي

سٺ ماڻ کي هر دم ياد آهيو. دراصل اوهان جهڙي عظيم

سڀه سالار جي اسان جي ضعيف قوم کي اڄ اڻحد درڪار آهي،

پر اوهين ايمپي ايئر پورٽ تي پهچي مون سان ٽيليفون

رستي هيئن ڳالهائڻي سگهو ٿا، اهڙو وشواس آڻ ڀلا ڪيئن

ڪريان ۽!...“

هن طرف کان ڪوئنج پيرو ٺهڪ آيو، هڪ دلچسپ آواز،

جنهن ۾ اڻوارن جي ٽڪرائڻ جو سنگيت هو، ڪوئا رڻ مان

اٿيل آواز سٺو ۽ جي لهرن ۾ ٽوڙجي، مٿس ٿر ۾ اڻلڳي ويو

هجي. ۽ پوءِ ساڳيو دليرانو آواز: ”ماڻهو سرڳ ۽ نرڳ، پر بهجي
وڃن ٿا ۽ چنڊ تارن ٿا-ئين بهجي سگهن ٿا... مان حيدرآباد
جي قلعي مان اُلي، امبئي نٿو بهجي سگهان! تون ڪهڙي
دنيا ۾ ٿو رهين؟ جنهن شخص جي جنهن رڳ، پر ض-رورڪ
آهي، سو بهجي ويندو آهي. سو رهيو جا سو جنم، سو روپ
ٿين ٿا...”

آمرتا جو نرنگ هو، عجيب نينهن جو نشو هو. مدهجي من
تي پڻ هڪ وچتر ڪيفيت طاري ٿي ويئي هئي. اکرن جو
جادو مونکي گهيري ويو. چيم: ”سند جا آخري-ن سهه سالار،
اوهين وري هن رڳ، پر پرگهت ٿيو ته سنڌي قوم کي نئون جنم
ملي وڃي. سند جي ڌرتي سهاڳ، جو ويس اوڀري، سنڌوءَ جو
جل چير پائي جهمر هڻي... پر مان سو ڳنڍ کائي ٿو چوان ته
مان مدهجي ٿيو آهيان...”

وري ساڳيو ٺهڪ، نادن ۽ نغان جي مليل ڌڻيءَ وارو
ٻولڻ! چيائين، ”اگر مدهجي ٿيو آهين ته مونجهه دور ڪرڻ لاءِ مان
ٽوڪي بڌائڻ ٿو چاهيان ته مان ٽهندو ڏو-ست هيٺون
آهيان...”

”هيٺون مدهجا دلير-يار، ڪڏهن آئين؟ ڪٿان ٿيو
ڳالهائين؟“ مون کان گهڻو ڇيڻ نڪري ويئي. جلدي پاڻ
سڃاڻڻ جي ڪوشش ڪيم ته ڪٿي ڪو جاڳي نه پوي ۽ دلير
دوست سان ڳالهائڻ ۾ رڳو نه پئجي وڃي.

”مان امبئي ايترو وقت تان ڳالهائي رهيو آهيان.“ هيءُ
نه اڀار سڃاڻڻ آواز هو. چاليهه سال وقت جي وڃڻي کانپوءِ
مڪمل اهوئي آتما کي جهڙڻ، ماکيءَ کان مٿي ۽ گلن کان
گرم آواز، جوانيءَ جي الهلائيءَ جو قوهارو ٻار هڪدم

باخبرو ٿيندي مون چيو، ”پر هينئر ئي نه ساڳئي فون تان
هوش محمد ڳالهائي رهيو هو ۽ وري تون ...“

”چو، مان به ته هوش محمد آهيان. پورن سؤ سالن کان هو،
مون هن جو چولو پاتو هو. نسل اسان جو ساڳيو شهيدن جو،
ذات اسان جي ساڳي سرفروشن جي ... توکي ڪهڙو ٿو فرق
نظر اچي؟ ظالمن هن کي گولين سان ماريو ۽ مون کي - وري،
چاڙهيو. ڇا اهو توکي وڏو فرق ٿو لڳي؟“

منهنجي هيئن ۽ م ڪنهن پالو گهسان ڇڏيو. دل رٿورف
ٿي ويئي. گلي ۾ چٽ ڪجهه اٽڪي پيو. اکين ۾ آنسو نري
آيا، جن ۾ ڪي ڏنڊليون نصويرون ڦري آيون. سکر جيل ۾
اهو سڄو ڏينهن اسان مائرم ڪيو هو. هيءون ڪي صبح جو
سويل قاسمي تي چاڙهيو ويو هو. ٻاهر به مائرم هو، اندر به
مائرم هو. سڀئي اوزار ڪن ۾ بند هئاسون. هوا ۾ هڪ رڙو هو.
”هيءون زنده آباد“ جا نعرا ڇوڙس ڦهلجي ويا هئا. اسان
مان ڪيترا روئي رهيا هئا، پر ان روين ۾ ڪنهن جي
عظمت جو هڳاءُ هو. سڀني جي نيطن ۾ لڙڪ هئا، پر انهن ۾
شرڙا جا گل پوئل هئا. هر ٿڌي سواس ۾ امرتا جي خوشبوءِ
هئي ...

ٻئي طرف کان آواز آيو: ”چو، روئين پيو؟ ٻار، به-
گهڙيون ته ملاقات لاءِ آيو آهيان. ڪجهه حال احوال ته ڏيون-
ونون. سنڌ ۾ ته توکي گهڻو گوليم، پر نه ملهين. ٻڌم اچي
هت آيو آهيان. خوش ته آهيان نه؟“

منهنجو سیدو چيرجي ويو. اوندهه هوندي به منهنجو ڪنڌ
لڄ وڇان جهڪي پيو. ڇا- جواب ڏيان؟ چير: ”مون کي
نيڪالي ملي هئي ... توکي به ڇا نيڪالي ملي آهي؟“
هن طرف کان هڪڙو منو منو ٺهڪ آيو، جنهن ۾ مالح جي

پلنديء جو سر وڃي رهيو هو. هڪ لاڪاري گهٽج جو پڙاڏو
دور تائين ڦهليل هو. منهنجو سمورو ايمان ڦڪوئي ڦڪو
وڙجي ويو. ڪمزوري منهنجي سرڀر جي هر سوراخ مان نڪري،
منهنجي آڪار کي ٽپڻ جو احساس ڏيئي رهي هئي. وري
آواز آيو: ”نڪالي گيدهن جو لباس آهي. زمين کان اڻڌل
اھو نقاب اوڀرندا آهن. مان ته منهنجي زمين ۾ لٽ لٽ
آهيان. اچي ڏس ته هٿ ڪيترا هيٺون پيدا ٿيا آهن. مان
توڪي وٺڻ آيو آهيان. منهنجو اھو نقاب لاهڻ آيو آهيان. ماءُ
جي ٽپڻ آندي اٿم. سنڌوءَ جو جل آنڊو اٿم، جيڪو مٽل
هردي کي جيئاري سگهي ٿو ...“

مون کي لڳو مان واقعي شرمساريءَ جي لائق هوس. هڪ
ڪوڙي تسڪين هيٺ ڏينهن ڪاٺي رهيو هوس. لڪل گناه
۽ پشيمانيءَ جو احساس جيڪو ڊبل هو، تنهن تان فريب جو
پردو هٽي رهيو هو. هڪ سرت هئي، جا آتما کي جاڳائي
رهي هئي. چيم: ”هيٺون منهنجون سڀ ڳالهيون برابر،
منهنجا ڏوراپا پٺا صديح. زمين کان ڌڪيل هر شخص ملامت
جي لائق ... تون اهوئي چاليهه سال اڳ وارو هجائتو دوست
ٿيو لڳين. ميارون جهول پري ڏجانءِ. پر اهو ته ٻڌاء، وقت
جي واڳ کي پٺتي هڻائي، ماضيءَ کي حال جي صورت ڏيئي،
تون هٿ ڪيئن پهتئين؟ منهنجي عيراني نه دور ڪر ...“

ٻئي طرف کان آواز آيو: ”نه وٺ مان منهنجي عيراني
دور ٿو ڪريان. وٺ منهنجي ڪامريڊ ساٿ ڳالهه.“

مان اٿي پيس. فضا ۾ بي-اعتباري ٽنگجي پيئي رهي.
ڇا منهنجي ذهن جي خرابي آهي؟ واقعي ڪو آهي جو
منهنجي جذبات سان ڪيائي رهيو آهي. هيءُ ڇا منهنجو رابطو
آهي، منهنجو ستل روپ آهي؟ رسبور جهلي ٻڌو آهيان.

آواز وري به ڪن ٿي رجي ٿو: ”ڪامريڊ ڪهڙو حال آهي؟
مون کي سڃاڻين ٿو؟“

من کي سمجهايان ٿو ته شايد هيءُ ئي صحيح شخص آهي،
جيڪو هن طرف کان ٽيليفون تي ڳالهائي رهيو آهي. چوانٿو:
”نه ادا، ٿڌو سڃاڻان. هن کان اڳ انهيءَ ٽيليفون تي ٻين
شخصن سان ڳالهائي چڪو آهيان. هاڻي ته ڀروسو ئي وڃائي
ويٺو آهيان. هاڻي، خدا ڪارڻ وڌيڪ آزمائش نه وٺو، پنهنجو
سڄو نالو ٻڌايو...“

ٿڌهين آواز آيو: ”مان جيتوڻي آهيان.“
”ڪهڙو جيتوڻي؟“

”ڪامريڊ عيدر بخش جيتوڻي، جنهن کي پيار وڃان سنڌ
وارا باهائي سنڌ کوليپدا آهن.“

مان وري وساميءَ ۾ گهٽجي ويس. هوشو، هيٺون، عيدر!
لڳ ڀڳ پند ٻه ٽي ويو آهيان. روحن جي دنيا ۾ لهجي ويو
آهيان. روح جيڪي مون کي قريب آهن، جيڪي مون کي پيارا
آهن، جن سان آتما جو رشتو آهي... مان چونڌو ويس:
”باهاڙي سنڌ، ڀلي ڪري آيا. اوهين مهندجا ته سچ ٻچ
باهاڙي آهيو. سنڌ ۾ جڏهن زلزلو آيو هو ته مهندجا مائٽ
مون کي ڇڏي هليا ويا هئا. پاڪستاني حڪمرانن جڏهين
مون کي ڪراچيءَ مان نيڪالي ڏني، ٿڌهين مون اوهانجي
گهر ۾ ئي اچي پناهه ورتي هئي. اوهان مون کي پنهنجن ٻين
مصطفيٰ ۽ دادن وانگر ٻيءَ وارو پيار ڏنو هو. اوهان جهڙو
ڀري مون کي اٽال ڏنو هو. اوهان ئي مون کي ”جيئي سنڌ“
جيئي همد ”جو بيت پڙهايو هو. اوهان مون کي...“ ٿڌهين
ٽيليفون جي ٻئي ڇوڙي تان هڪ سڌو آيو... سڌو جيڪو
هڪ ٻيءَ جي عالمگهر مهٻت ڀري دل جي لاهائيءَ مان

انندو آهي ۽ اهو اُڙاي سڏ ڪو جيڪو پهرين انسان جي دل
مان درد جو پئمانو بڻجي نڪتو هو. جڏهن کيس پنهنجن کان
ڌار ڪيو ويو هو ...

مون چيو: ”بابا اوهين روئي رهيا آهيو؟“
آواز آيو: ”اڙي، مان حيدرآباد کان ڪهي هٿ روٽ لاءِ
آيو آهيان؟ نه بابلا، روٽ جو وقت مون وٽ نه آهي. پر
گهڙيون ئي نه آيو آهيان. اوهان جو قرب چڪي آيو وائو.
اوهين سڀ جو سڀ ائين هليا ويا، جن ڌرتيءَ سان رشتا
ڪي ڪچا ڏاڳا هئا، سي ٽٽي پيا. ماءُ جي سڪوڍ ڪانه
ٿي وجهيو؟ اسين نه آسانا ويندا آهيون. اڙي ٽون نه اهڙو
ڪو نه هئين. وڃڻ وقت چيو هوءَ: ”بابا لجهو ٿو مون تي
اچان.“ ڪيترا نه ڪم ڏسيا مان ڪرڻ لاءِ. پر وڃڻ کي وئين
نه وري ڪين ڪند ورائي ڏنڌ نه پٺيان پر ڪي پنهنجا
ساريندا هوندا ...“

منهنجي اکين مان ڄهر ڄهر پاڻي وهي رهيو هو. درد دل
کي ڳوڙهي رهيو هو. سڏ ڪن کي روڪڻ لاءِ، ڇهن کي زور
سان بند ڪري پاڻ تي قابو پائڻ جي ڪوشش ڪري رهيو
هوس ته ڪٿي گهر جو ڪو پاڻي اُٿي نه پوي ۽ اهو ڄاڻي ته
مان جيتوڻيءَ سان ڳالهائي، روئي رهيو آهيان، مون تي ڪلي
نه وهي جو جو هڏن کي نه ڄاڻ آهي ته موت جي بستري کان
پريل سندس آواز واري ٽپ نه اسان جي گهر ۾ ئي موجود
هئي، جيڪا مان اڪثر هلائي سندس عالمگير ٻار ۽ اُٻدي
واڙه جو پيغام ٻڌندو هوس.

مون چيو: ”بابائي سڏ واقعي مان ”عيف“ جي لائق
آهيان. دراصل سڄي جاني جڏهن تائين اوهان جو فرض نه
لاهي سگهندي. سمجھو ڪهڙو سهراپ ملو جو جيتوڻيءَ

جهڙي انگلا -ي درويش جا ڏوهيڙا وساري وينسون؟ گهور
ننڊ ۾ سمهي پياسون. مونکي ٻڌايو مان ڪٿي اچان. اوهانجا
هٿ چمان، پير جهان، گود جي گرمائش پاڻان. سڀني طرفان
بخشاڻان... ٻڌايو اوهين ڪهڙي ويوليٽ تي ايندا آهيو...

آواز آيو: ”نه پوءِ ان لاءِ تون پلي جي. ايم. سان ڳالههء.“
تعجب ۾ غوطا کائيندي به هڪوار نه ٻولي سڀي ورتم نه.
هيءُ سائين جي. ايم. (سپيد) ٿي هو، جو مون سان ڳالهائي
رهيو هو. شاندار ماضيءَ جا ڪردار منهنجي اڳيان اُڃاري ۽
جاڳائي رکيا هئائين. منهنجي هردي جي ڪت کي پگهارڻ
لاءِ. منهنجي پوري وجود ۾ ارق ٿلهجي ويئي. منهنجو من
هڪ ڪنڊ وانگر هڪو ٿي ويو. مون اٿارو ٿي چيو:
”سائين منهنجا ڳالهائو! ڪيڏو نه وڏو امتحان مون کان ورتو
اٿو! منهنجي من جي حالت نه ڏسو! ٻڌايو نه ڪڏهن آيا،
ڪٿان پيا ڳالهائو... جلدي ٻڌايو...“

هڪ جهور درويش ٻيڙي جو آواز ائين گونجيو، جئن سڄي
وقت ڪنهن دور مندر جو سنڪ وڳو هجي يا ڪنهن دور
مسجد جي گنبد مان بانگ جو ٻرلاءِ ايندو هجي، جنهن ۾ يگن
جي سچائيءَ جو نادر وچندو محسوس ڪجي. چيائين: ”ٻڌ،
مان لاجپور هينئر ٿي پهتو آهيان. مونکي ورنڊڙ فلانيٽ ۾
واپس موٽڻو آهي. مون وٽ صرف چنڊ گهڙيون آهن ۽ ڳالهون
اٿا. آه. مان اوهان لاءِ سڌو ديش جا نياپا ڪٿي آيو آهيان.
منهنجي قاصدن نه ڪم نه ڪيو. اوهان انهن کي ٻڌو ٻڌو
ڪري ڇڏيو. مونکي تنهن ڪارڻ پاڻ اچڻو پيو آهي...“
”پر سائين اوهانکي پاسپورٽ هوندو، ويزا هوندي، پوءِ

هيءُ گهڙين جو حساب ڇاڄو؟“
”اهي ڳالهون تون نه سمجهين. مونکي نڪو ويزا

نڪو پاسه ورت جي ضرورت آهي . مونکي ايترو پورٽ جي حدن کان ٻاهر نڪرڻو نه آهي ۽ تڏهن کانسواءِ فورن واپس ورتو آهي . جنهن ڌرتيءَ سان منهنجي روح جو تالو آهي ، تڏهن کان گهڻو وقت پري رهڻ جي به مونکي منع آهي . صرف ڪي گهڙيون آهن ، نياپا ڏيڻ - وٺڻ لاءِ . دير نه ڪر هڪدم هليو اچ ... ”

” سائين ، پر اڳر اوهين لائين مڃي طور آيل آهيو ته ضرور نقاب پوشيءَ ۾ هوندا . پوءِ مان اوهانکي ڪيئن سڃاڻان ڪٿي ڳوليان ؟ ... ”

” اها ڳالهه ڏکي نه آهي . انٽرنيشنل ايترو پورٽ جي لٽو نچ ۾ ڪنڊ پاسيرو ، سنڌي اڄرڪ پهريل ، ڪرسيءَ تي ويٺو هوندس . تون ازخود ئي سمجهي ويندين ۽ مون وٽ پهچي ويندين ... ”

منهنجي دل ۾ هڪ فاتح وارو فخر ۽ ” ڀرت ملن ” واري خوشي هئي . ڪمھلي وقت ، اڪيلو ايترو پورٽ تي ويٺو جو سڪوچ ويندو رهيو . بلڪ مان ته هڪ اهڙي اثر هيٺ هوس ، جتي منهنجو من مونکي هڪ بچڪاريل پکيءَ وانگر وٺي وڃي رهيو هو .

مان آهستي ، بنا ڪڙڪ جي گهر مان نڪري دروازو ٻائي ، نڪسيءَ ۾ ايترو پورٽ طرف ڊوڙيس . سائين جي . ايم . سان اتھاس جي هڪ لمبي سفر کانپوءِ ملاقات جو نشو طاري هو . اکيون پوري وٺيون ته هن جو آڪار منهنجي سامهون ايتري آيو . سوچيم : ڪهڙا سوال پڇندس ۽ ڪهڙا نياپا ڏيندس ۽ ڪهڙن ڪهڙن سنگتين جو احوال وٺندس . سوالن جي قطار ٺهي ويئي . اسان جي منڙي امڙ ڪيئن آهي ؟ اوهين بدبختي جا ڏينهن ڪيئن ٽا گذاريو ؟ ڪوڙ جو ڪوت ڪڏهن ٻلا ڏهندو ؟ سنڌوءَ جو پاڻي اچو آهي يا مورو ؟ پٺاڻي جاڳرو

آهي يا نه؟ سنگهارن جا ڳاٽ اڇا آهن يا جهنگل؟ مارو
هن ٻار جي وڇڙيل کي سارين ٿا يا نه؟ ۽ چونڊس: سائين،
هٿ ڪوٽي نٿو جهونگارِي: مياڻي جياس جي وڃي مڙو
مليو ٿي...

مان ٺور ٿندو ٺهونج ۾ پهتس. مهندجي نظر برابر ان شخص
تي پئجي جو مڻهن مڙن ۾ پائي، آڇرڪ اوليو، هڪ ڪرسيءَ
ڪرسيءَ تي ويٺو هو. دل مهندجي وس کان ٻاهر ٿيندي
پئي ويئي. بدن ۾ عجيب نعما اُٿي رهيا هئا. ٿاڍي شردا
سان وڏي وڃي ڪرسيءَ ڀرسان اينس ۽ سر جهڪايو...
هن کي نه نند اچي ويئي هئي. سالن کان جنهن پنهنيو آرام
حرام سمجهي، ٿرئيءَ جي عبادت ڪئي هئي، تنهن کي
هڪ ڀر سڪون نند ۾ ٿسي، مان ڀر واريءَ ڪرسيءَ تي
ويهي رهيس.

ڪافي مدد گذري ويئي. درويش مڻهن موٽن مان نه
ڪڍيو. انتظار مونکي ئي آرام ڪري رهيو هو. مون ڀرسان
وڃي هڃي ڪلهي کي چهي ورتو. جئن هو سڌو ٿي ويٺو
مون سندس چهر تي ئي نظر ڦهلائي. چرڪي ويس. ٿورو
هٽي اينس. هيءُ ڪرسيءَ تي ويٺل شخص نه هو بهو مهندجو
آڪار هو. مون ٿي ٺهاري هڪ گنڇير م-رڪ مرڪيائين،
جنهن مان سڃاڻپ اچا. ٿي ٿي ويئي. سان تي نظر
اچائي، وري ٿنڀ. هو به ”مان“ ئي نه هو س...
نچ آڪار! مان ڪيس اچ-رج سان ٿسندو رهيس ۽ هو
مشڪندو رهيو. ٿيڪ چپ چوري چيائين: پنهنيو مشاهدو
ڪرڻ آيو آهين؟ نه، نه پر ايتري طاقت نه آهي. نو پنهنيو
مشاهدو ماڻو کان فاصو آهين...

جلهن پنهان ٻاهر ڪم ڪنهن جي گنگنائو جو آواز آيو
ٻاڏ لڏو آيو پنهنيو اماشو! ●●